czasopismo ormiańskie nr 34 wiosna 2018 bezpłatne

AWEDIS ԱՒԵՏԻՍ

posłaniec niosący dobrą nowinę

Ormiańskie epitafia w kościele św. Jacka

Հայկական տապանագրեր Վարշավայի սբ. Յացեկի անունը կրող եկեղեցում

DZIEDZICTWO | Nadeszła kolejna wyjątkowa okazja, aby przypomnieć o śladach obecności Ormian w Warszawie. W kościele św. Jacka przy ul. Freta odsłonięto i poświęcono replikę ormiańskiego epitafium z XVII wieku.

ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆ | Հերթական յուրահատուկ հնարավորությունն է ընձեռնվել՝ հիշեցնելու Վարշավայում հայկական ներկայության հետքերի մասին: Ֆրետի փողոցում գտնվող սբ. Յացեկ եկեղեցում բացվել և օծվել է 17-րդ դարի հայկական տապանագրի կրկնօրինակը:

We wrześniu 2017 roku Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich umieściła przed kościołem tablicę pod symboliczną nazwą „Zaułek Ormiański", upamiętniającą warszawskich Ormian (zob. „Awedis" nr 32). Teraz, dzięki staraniom naszej Fundacji oraz dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, udało się odtworzyć brakujące XVII-wieczne ormiańskie epitafium.

W latach 1677 i 1683 w kościele św. Jacka pochowana została zasłużona dla świątyni para, Jakub Minasowicz i jego żona, Medzchatun. Według informacji zamieszczonych w artykule Stanisława Donigiewicza w „Posłańcu św. Grzegorza" z 1934 r., ich pośmiertne epitafia, wykonane z mosiądzu, wmurowane były w posadzkę u stóp płyt grobowych, z lewej strony nawy głównej kościoła. Ormiańską parę prawdopodobnie pochował, wg wspomnianego artykułu, ks. Gabriel Zachnowicz, skierowany do Warszawy ze Lwowa, do posługi duszpasterskiej wśród warszawskich Ormian.

Dokończenie na str. 5

KARDYNAŁ KAZIMIERZ NYCZ ODMÓWIŁ MODLITWĘ NAD SYMBOLICZNYM MIEJSCEM POCHÓWKU ORMIAŃSKIEJ RODZINY I DOKONAŁ OBRZĄDKU POŚWIĘCENIA I OKADZENIA REPLIKI EPITAFIUM. FOT. WŁADYSŁAW DEŃCA

ԱՐՔ.ԿԱՐԴԻՆԱԼ ԿԱԺԻՄԻԵԺ ՆԻՉԸ ԱՂՈԹԵՑ ՀԱՅ ԸՆՏԱՆԻՔԻ ԽՈՐՀՐԴԱՆՇԱԿԱՆ ՀՈՒՂԱՐԿԱՎՈՐՄԱՆ ՎԱՅՐՈՒՄ, ԿԱՏԱՐԵՑ ՁՈՒԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ԾԻՍԱԿԱՐԳ և ՕԾԵՑ ՏԱՊԱՆԱԳՐԻ ԿՐԿՆՕՐԻՆԱԿԸ: ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԸ՝ ՎԼԱԴԻՍԼԱՎ ԴԵՆՑԱՅԻ

2017 թվականի սեպտեմբերին Լեհահայոց մշակույթի և ժառանգության հիմնադրամը եկեղեցու առջև կանգնեցրեց Վարշավայի հայերին հիշատակող՝ «Հայկական նրբանցք» խորհրդանշական անունը կրող ցուցանակ (տես.՝ Ավետիսի 32-րդ համարը): Այժմ, մեր հիմնադրամի ջանքերով, ինչպես նաև Ներքին գործերի և վարչարարության նախարարի դրամաշնորհի շնորհիվ, հնարավոր եղավ վերականգնել երկու 17-րդ դարյա հայկական տապանագրերից մեկը:

1677 և 1683 թթ. սբ. Յացեկի եկեղեցում հուղարկավորվել են եկեղեցու համար արժանի զույգ՝ Յակուբ (Հակոբ) Մինասովիչը և իր տիկինը: «Սբ. Գրիգորի սուրհանդակ» ամսագրի 1934 թվականի համարում տեղ գտած Ստանիսլավ Դոնիգևիչի հոդվածից տեղեկանում ենք, որ նրանց պղնձյա տապանագրերը տեղադրված են եղել հատակին՝ շիրմաքարերի ներքևի մասում, եկեղեցու կենտրոնական նավի ձախ կողմում:

Շարունակությունը՝ էջ 5

Թուրք զինվորների հուշարձան

ԻՐԱԴԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ | Լեհաստանի և Թուրքիայի նախագահների նախորդ տարվա հոկտեմբերին կայացած հանդիպումից հետո, թուրքական կողմն առաջարկել է Կրակովում կանգնեցնել Առաջին աշխարհամարտի տարիներին կռված թուրք զինվորներին նվիրված հուշարձան:

Լեհաստանի հայկական համայնքն անմիջապես հակադարձեց այս գաղափարին: Հուշարձանը պետք է լեհ-թուրքական բարեկամության արտահայտությունը լինի՝ Լեհաստանի անկախության վերականգնման 100-ամյակի կապակցությամբ: Նախագահ Անջեյ Դուդան նախագահ Էրդողանի հետ հանդիպման ժամանակ նշել է հուշարձանների կառուցման համար երկու հնարավոր տարածք՝ Կրակով և Վարշավա:

Շարունակությունը՝ էջ 2

Pomnik żołnierzy tureckich?

WYDARZENIA | Po spotkaniu prezydentów Polski i Turcji w październiku zeszłego roku strona turecka wysunęła propozycję wzniesienia w Krakowie pomnika żołnierzy tureckich z czasów I wojny światowej.

Pomysłowi temu natychmiast sprzeciwiły się środowiska ormiańskie w Polsce. Pomnik miał w założeniu być wyrazem przyjaźni polsko-tureckiej w związku ze zbliżającą się 100. rocznicą odzyskania niepodległości przez Polskę.

Dokończenie na str. 4

Od redakcji

Drodzy Czytelnicy!

Od kilku lat przeżywamy kolejne wielkie rocznice stuleci XX-wiecznych wydarzeń historycznych. Są to wydarzenia w przeważającej części związane z historią I wojny światowej (1914–1918). Takim wydarzeniem było Ludobójstwo Ormian w Imperium Osmańskim, rozpoczęte w 1915 r., którego setną rocznicę upamiętnialiśmy trzy lata temu. Takimi wydarzeniami, które zapewne nie miałyby miejsca, gdyby nie I wojna światowa, było również powstanie I Republiki Armenii w maju 1918 r. oraz odzyskanie niepodległości przez Polskę w listopadzie tego roku.

Państwo ormiańskie zadeklarowało swą niepodległość 28 maja, co było możliwe m.in. dzięki bohaterskim zwycięstwom w bitwach przeciwko Turkom (najbardziej znana jest bitwa pod Sardarapatem). Gdyby nie te wygrane, Turcy prawdopodobnie zajęliby całą wschodnią Armenię i nie dopuściliby do odrodzenia się państwowości ormiańskiej. Niepodległa Armenia znajdowała się w bardzo trudnym położeniu z powodu wyniszczenia wojną na wszystkich frontach, a przede wszystkim z powodu konieczności utrzymania tysięcy uchodźców zbiegłych z Zachodniej Armenii przed Turkami. Kolejna wroga ofensywa, tym razem bolszewicka, nie została odparta, i pod koniec 1920 r. młoda republika przestała istnieć.

II Rzeczpospolita odrodzona w 1918 r. istniała dłużej, ale także stała się ofiarą agresji ze strony sąsiadów. Pamiętajmy w tym roku, w stulecie odrodzenia państwowości ormiańskiej i polskiej, o podobieństwie losów naszych państw, ale także o wszystkim innym, co nas łączy.

Redakcja

60 lat temu zmarła Zofia Piramowicz

16 lutego 2018 r. minęła sześćdziesiąta rocznica śmierci znakomitej artystki malarki o ormiańskim pochodzeniu, Zofii Piramowicz, która zmarła w 1958 r. w Clichy we Francji i pochowana została na cmentarzu Père-Lachaise w Paryżu. Od 1913 r. mieszkała w Paryżu, gdzie w latch 20. i 30. wystawiała swoje prace, m.in. w paryskim Salonie Niezależnych. Jej symboliczny grób znajduje się na Starych Powązkach w Warszawie (http://www.mogily.pl/ormianskiepowazki).

Թուրք զինվորների հուշարձան Կրակովում

Շարունակություն 1-ին էջի

Նախորդ տարվա դեկտեմբերին Լեհաստանում Թուրքիայի դեսպան Թունչ Ուղդուլն առաջարկել է լեհ-թուրքական բարեկամության հուշարձանը տեղադրել Կրակովի «Վիսլայի Բուլվարներ» կոչվող վայրում: Հուշարձանը պետք է խորհրդանշի Առաջին աշխարհամարտի ընթացքում ավստրիական տիրապետության տակ գտնվող լեհական հողերում հայտնված թուրք զինվորներին:

Անշուշտ, նման գաղափարը բուռն դժգոհություն է առաջացրել լեհահայերի մոտ, որոնք դեմ են այն բանակի զինվորների հիշատակին հուշարձանի կանգնեցմանը, որն այդ նույն ժամանակահատվածում ակտիվորեն մասնակցել է Օսմանյան կայսրությունում հայերի և այլ քրիստոնյաների ցեղասպանությանը, հատկապես, որ այդ իրադարձությունները լեհական Սեյմի կողմից վաղուց ընդունվել են որպես ցեղասպանություն: Կրակովի Հայ մշակութային ընկերությունը /ՀՄԸ/ արդեն հունվարին պաշտոնապես դժգոհություն է հայտնել՝ Կրակովի քաղաքային խորհրդի նախագահ Բոգուսլավ Կոշմիդերին ուղղված նամակով: Նույնպիսի բովանդակությամբ առցանց հանրագիրը ստորագրել է գրեթե 1400 մարդ ամբողջ աշխարհում: Ինտերնետ ֆորումներում արտահայտված կարծիքներից կարելի է նաև եզրակացնել, որ ոչ միայն հայերն են դեմ հուշարձանի կանգնեցմանն, այլ նաև բազմաթիվ լեհեր, Կրակովի բնակիչները:

Հուշարձանի հարցը դեռ նախնական քննարկման փուլում է և չի առաջադրվել Կրակովի քաղաքային խորհրդի դատին: ՀՄԸ-ն հետևում է զարգացումներին և կապ է պահպանում Կրակովի իշխանությունների հետ: Ստորև հրապարակում ենք 2018 թվականի հունվարի 29-ի ՀՄԸ նամակի անփոփոխ տեքստը՝ ուղղված քաղաքային խորհրդի նախագահին:

խմբ.

ք. Կրակով 29.01.2018
Հարգարժան պրն. Բոգուսլավ Կոշմիդեր
Կրակովի քաղաքային խորհրդի նախագահ

Հարգելի պրն. նախագահ,

Առաջին աշխարհամարտի ընթացքում Ավստրիայի տիրապետության տակ գտնվող լեհական հողերում թուրքական բանակի զինվորների ներկայության հիշատակին նվիրված հուշարձանի կառուցման հնարավորության մասին մամուլի հաղորդագրությունները, որոնք հաստատվել են քաղաքապետի խոսնակի կողմից, խորապես վրդովեցրել են լեհահայ համայնքին:

Սույնով մեր վրդովմունքն ու դժգոհությունն ենք արտահայտում այդ գաղափարի վերաբերյալ:

Այդ պատերազմի ժամանակ թուրքական կայսրության իշխանությունները կայացրին Անատոլիայում և Միջագետքում քրիստոնյա բնակչությանը՝ հայերին, ասորիներին և հույներին, սեփական քաղաքացիներին, այդ հողերի հազարամյա բնակչությանը ոչնչացնելու որոշում: Թուրքական հանցագործության ապացույցներից մեկը՝ Թուրքիայում ԱՄՆ դեսպան Հենրի Մորգենթաուի կողմից Վաշինգտոն ուղարկված հեռագրերն են: Առանցքային հեռագրում ասվում է.

Խաղաղ հայերի դեմ վայրագություններն ու տեղահանություններն ավելանում են, և վկաների ցնցող զեկույցները ցույց են տալիս, որ ռասայական բնաջնջման արշավը կատարվում է ընդվզման դեմ հակամիջոցներ կիրառելու պատրվակով: Բողոքներն ու սպառնալիքներն անօգուտ են և, ամենայն հավանականությամբ, խթանումեն Օսմանյան կառավարությանը կիրառելու էլ ավելի կտրուկ միջոցներ: Նրանք բացառապես խուսափում են պատասխանատվությունից:

Հրեական ծագում ունեցող լեհ իրավաբան Ռաֆալ Լեմկինը, որը պատերազմից հետո սովորել է Յագելոնյան համալսարանում և Լվովի Յան Կազիմիրի համալսարանում, ապա եղել է ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի կողմից ընդունված «ցեղասպանություն» տերմինի հեղինակը, գրել է այս սարսափելի իրադարձությունների մասին հետևյալը.

Թուրքիայում ավելի քան 1 200 000 մարդ սպանվել է միայն այն պատճառով, որ եղել են քրիստոնյա [...] Ժողովուրդը սպանվել է, իսկ մեղավորներն ազատ են արձակվել: [...] Մահմեդական կրոնի սրտում ապրող ուժեղ քրիստոնեական էլեմենտ հանդիսացող հայերի հալածանքներն անխուսափելի էին, քանի որ Ղուրանի հիմնարար սկզբունքները հակառակ են Քրիստոսի ուսմունքին [...]: Օսմանյան կայսրությունում քրիստոնեական հավատքով մարդկանց համար տեղ չկար: [...] Հանցանքը կատարվել է համակարգված:

Իշխանությունների որոշման իրականացումը հանձնարարվել է Կայսրության բանակին: Թուրք զինվորները դաժանաբար սպանում էին տղամարդկանց, բռնաբարում կանանց, քշում խաղաղ բնակչությանը անապատի երկար մահվան ճանապարհով, մինչև որ գրեթե բոլոր հալածվածները մահացան:

Կոտորածի ժամանակ, մոտ 1916 թ., Լվովի հայոց արքեպիսկոպոս Յուզեֆ Թեոդորովիչը փրկարար ծրագիր էր մշակել, որի նպատակն էր օգնել մի քանի հազար հայերի Թուրքիայից Արևելյան Գալիցիա տեղափոխվելու և լեհահայերի համայնքներում բնակվելու: Թուրքական ցեղասպան ռեժիմի դաշնակից ավստրո-հունգարական իշխանությունները անհնարին դարձրին մեր արքեպիսկոպոսի մտադրությունը:

Այդ պատճառներից ելնելով դիմում ենք Կրակովի քաղաքային խորհրդին՝ կասեցնելու մի բանակի զինվորների հիշատակման ծրագիրը, որը հանուն ռազմատենչ իսլամի մեղավոր է քրիստոնյա բնակչության ցեղասպանության համար:

Հիշեցնում ենք Ռաֆալ Լեմկինի գրած բարոյական պարտականության մասին.
Պետք է ազգերին հասկացնել, որ նրանցից յուրաքանչյուրի վրա հարձակումը, հարձակում է բոլորի վրա:
Թող այս նշումը արձագանք գտնի Կրակով քաղաքի հանրության և բոլոր լեհերի շրջանում, չէ՞ որ քսաներորդ դարում լեհերն էլ են ցեղասպանություն ապրել:

ՀՄԸ ղեկավարության և անդամների,
ինչպես նաև համախոհների մեծ խմբի
անունից
ՀՄԸ նախագահի ժամանակավոր
պաշտոնակատար՝
Քշիշտոֆ Ստեֆանովիչ

W skrócie

ROK KULTURY ORMIAŃSKIEJ W KIELCACH

W Zespole Państwowych Szkół Plastycznych w Kielcach już od początku roku szkolnego 2017/2018 trwa Rok Kultury Ormiańskiej, na który składa się szereg imprez, konferencji i spotkań poświęconych właśnie sztuce i kulturze ormiańskiej. Kielecki „Plastyk" już od kilku lat przybliża swoim uczniom kultury z kręgu europejskiego poprzez szczególne skupianie się na jednym temacie w danym roku szkolnym. Jednym z wydarzeń w ramach Roku było spotkanie z mistrzem rzeźbienia chaczkarów Varazdatem Hambardzumyanem, zorganizowane 30 stycznia tego roku. Mistrz i jego współpracownik nie tylko opowiadali o trudnej sztuce kamieniarstwa, ale też w trakcie warsztatów uczyli uczniów „Plastyka" technik rzeźbienia chaczkarów. Tematy prac dyplomowych niektórych uczniów również są związane ze sztuką ormiańską. Rok Kultury Ormiańskiej to jedna z kilku imprez popularyzatorskich o Ormianach, które były w ostatnim czasie organizowane w Kielcach (zob. „Awedis" nr 33, s. 7).

NOWA KAPLICA DLA PARAFII WARSZAWSKIEJ

Od listopada 2017 r. ormiańskokatolicka parafia centralna pw. św. Grzegorza z Nareku zyskała pozwolenie na odprawianie mszy św. w nowym miejscu – kaplicy należącej do Rodziny Rodzin (wspólnoty założonej przez kard. Stefana Wyszyńskiego), mieszczącej się w kompleksie przy ul. Łazienkowskiej 14 w Warszawie. Od listopada msze św. w nowym miejscu odprawia regularnie ks. prof. Józef Naumowicz. Także uroczyste święto Objawienia i Chrztu Pańskiego 6 stycznia było celebrowane w nowym miejscu. Więcej informacji i harmonogram mszy św. na stronie ordynariat.ormianie.pl .

KAPLICA MIEŚCI SIĘ W KOMPLEKSIE KOŚCIOŁA MATKI BOSKIEJ JEROZOLIMSKIEJ

Համառոտ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹԻ ՏԱՐԻ ԿԵԼՑԵ ՔԱՂԱՔՈՒՄ

Կելցե քաղաքի Գեղարվեստի պետական դպրոցում 2017/2018 ուսումնական տարվա սկզբից մեկնարկել է հայկական մշակույթի տարին՝ բաղկացած մի շարք միջոցառումներից, կոնֆերանսներից և հայկական արվեստին ու մշակույթին նվիրված հանդիպումներից: Կելցե քաղաքի Գեղարվեստի ուսումնարանն արդեն մի քանի տարի է ինչ իր ուսանողներին ծանոթացնում է եվրոպական մշակույթին, տվյալ ուսումնական տարվում կենտրոնանալով մեկ թեմայի վրա: Տարվա իրադարձություններից մեկն այս տարվա հունվարի 30-ին կայացած հանդիպումն էր խաչքարագործ-վարպետ Վարազդատ Համբարձումյանի հետ: Վարպետն իր գործընկերների հետ ոչ միայն խոսեցին քանդակագործության բարդ արվեստի մասին, այլև սեմինարների ընթացքում ուսանողներին ծանոթացրին խաչքարագործության տեխնիկային: Որոշ ուսանողների դիպլոմային աշխատանքների թեմաները նույնպես կապված են հայկական արվեստի հետ: Հայկական մշակույթի տարին վերջերս Կելցե քաղաքում կազմակերպված մի շարք միջոցառումներից մեկն է (տես՝ Ավետիսի թիվ 33 համարը, էջ 7):

ՎԱՐՇԱՎԱՅԻ ԾԽԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔԻ ՆՈՐ ՄԱՏՈՒՌԸ

Նոյեմբերի 2017-ից Սբ. Գրիգոր Նարեկացու անվան հայ կաթողիկե կենտրոնական ծխական համայնքը թույլտվություն է ստացել նոր վայրում պատարագ անցկացնելու՝ կարդինալ Ստեֆան Վիշինսկու կողմից հիմնադրված «Rodzina Rodzin» համայնքին պատկանող մատուռում, որը գտնվում է Վարշավայի Լաժենկովսկա 14 հասցեում գտնվող շենքում: Նոյեմբերից նոր վայրում պարբերաբար պատարագ է մատուցում քահ. պրոֆ. Յուզեֆ Նաումովիչը: Հունվարի 6-ին Տիրոջ Հայտնության և Մկրտության հանդիսավոր տոնը նշվեց նոր վայրում: Լրացուցիչ տեղեկությունների և պատարագների ժամանակացույցի մասին կարող եք կարդալ ordynariat.ormianie.pl կայքում:

Wydarzenia w Związku Ormiańskim w Gdańsku

WYDARZENIA | Od otwarcia w sierpniu 2017 r. siedziby Związku Ormiańskiego w Gdańsku (zob. „Awedis” nr 32) odbyły się tam liczne wydarzenia promujące kulturę i literaturę ormiańską.

Pod koniec ubiegłego roku, w pierwszych dniach grudnia odbył się kilkudniowy plener malarski, na który zostało zaproszonych czterech malarzy z Armenii oraz czworo artystów polskich. Współorganizatorami byli: Związek Ormiański, gdański oddział Związku Polskich Artystów Plastyków oraz Dom Aktora. Wystawa poplenerowa odbyła się najpierw w Domu Aktora, a następnie 20 stycznia przeniesiona została do siedziby Związku Ormiańskiego. W tym samym dniu zaprezentowany został krótkometrażowy film fabularny pt. *Mleczny brat* (2014) w reżyserii Vahrama Mkhitariana, powstały na podstawie opowiadania Vano Siradeghyana. To właśnie Vahram wraz ze swoją żoną Aleksandrą Majdzińską w ramach naszego Związku pozyskali fundusze z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji na wydanie dwujęzycznej wersji tego opowiadania. Nieduża książeczka pt. *Mleczny brat* jest pierwszą publikacją Związku w serii: *Od słowa do obrazu*, w zamyśle promującą współczesną literaturę ormiańską. Przed pokazem filmu odbyła się promocja nowego wydawnictwa.

W grudniu szczególnym wydarzeniem była też wizyta dwudziestoosobowej grupy seniorów piłkarskiego klubu *Ararat* z Armenii, z wiceprezesem Ormiańskiej Federacji Piłkarskiej Aszotem Manukyanem. Na zaproszenie gdańskiego klubu *Lechia* oraz we współpracy z naszym Związkiem udało się gościć tak liczną grupę piłkarzy, którzy przebywali w Gdańsku w dniach 9–18 grudnia. W tym czasie spotkali się m.in. z wojewodą pomorskim, przewodniczącym Rady Miasta oraz z prezydentem Gdańska, jednak kulminacyjnym momentem ich wizyty był mecz z seniorami *Lechii*, rozegrany na boisku treningowym klubu w dniu 14 grudnia. Niestety drużyna gości uległa gospodarzom wynikiem 3:1. Pomimo przegranej Ormianie wracali bardzo zadowoleni z pobytu i liczą na możliwość rewanżu w najbliższym czasie.

13 lutego odbył się wernisaż wystawy fotografii Barbary Gierczak z Gdańska, która zaprezentowała obok odbitek fotograficznych również w formie przeźroczy bardzo liczne ujęcia ilustrujące swój wyjazd do Armenii w 2017 r. Swoje fotografie autorka barwnie komentowała. Spotkanie szybko przerodziło się w żywą wymianę wypowiedzi przybyłych gości, nie zabrakło również degustacji potraw ormiańskich... 6 marca w ramach współpracy z naszym bliskim sąsiadem, czyli Oddziałem Gdańskim ZPAP, odbył się wernisaż rysunków Katarzyny Szczodrowskiej. Wystawa trwała do 27 marca (patrz str. 14). Zaraz po niej, 29 marca, odbył się wernisaż wystawy malarstwa Lidii Małyszko-Ramik oraz Tadeusza Ramika.

GAGIK PARSAMIAN PODCZAS WERNISAŻU 29 MARCA; OBOK NIEGO – LIDIA MAŁYSZKO-RAMIK I RYSZARD KOWALEWSKI, PREZES GDAŃSKIEGO ODDZIAŁU ZPAP. FOT. ZOWG

13 marca członkowie i sympatycy Związku spotkali się na wieczorze poetyckim dedykowanym kobietom – a to ze względu na Dzień Kobiet. Czytane były wiersze poetów ormiańskich tak w brzmieniu oryginalnym, jak i w przekładach na język polski. To kameralne spotkanie przebiegło w nadzwyczaj serdecznej atmosferze.

VIKTORIA TER-GRIGORIAN UCZY GRY NA PIANINIE. FOT. ZWIĄZEK ORMIAŃSKI

Na 13 kwietnia zaplanowane jest spotkanie i odczyt gościa z nieodległego Elbląga, Pawła Nieczui-Ostrowskiego, pt. *Armenia – wczoraj i dziś*. Kolejne filmy, tym razem innych reżyserów ormiańskich, zaprezentuje Vahram Mkhitarian. Pokaz będzie możliwy dzięki dotacji MSWiA, z której Związek zyskał sprzęt komputerowy, rzutnik i krzesła.

W soboty w siedzibie Związku spotykają się osoby chętne do uczenia się języka ormiańskiego oraz nauki gry na pianinie – swoje umiejętności w realizacji tych przedsięwzięć zadeklarowało małżeństwo Viktorii i Noraira Ter-Grigorianów. W siedzibie Związku powstał już zaczątek biblioteki ormiańskich książek i czasopism. Organizowane są też warsztaty malarskie. Prócz tego, 24 kwietnia, jak co roku, Związek organizuje złożenie kwiatów przy gdańskim chaczkarze w Zaułku Ormiańskim i modlitwę z udziałem proboszcza ormiańskokatolickiej parafii północnej, ks. prałata Cezarego Annusewicza, w rocznicę ludobójstwa Ormian, po czym zaprasza na prelekcję Hasmik Grigorian z Armenii, autorki książki o ludobójstwie, i pokaz filmu.

W czerwcu Związek będzie współorganizatorem dwutygodniowego pleneru malarskiego w Armenii oraz spotkania poetyckiego w Gdańsku.
13 dnia każdego miesiąca Związek Ormiański w Gdańsku zaprasza na spotkania w swojej siedzibie przy ul. Mariackiej 34/36.

Arkadiusz Staniszewski

Համառոտ

ՆԻԴԵՐԼԱՆԴՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ ՃԱՆԱՉԵՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՔՆԵՍԵԹԸ՝ ՈՉ

Այս տարվա փետրվարին Հայոց ցեղասպանության խնդրին արձագանքեցին երկու երկրների խորհրդարաններ՝ Նիդերլանդների և Իսրայելի: Քնեսեթը հերթական անգամ չընդունեց Առաջին աշխարհամարտի տարիներին հայերի կոտորածը ցեղասպանություն ճանաչելու բանաձևը, հաստատելով, որ ներկայիս քաղաքականությունն ավելի կարևոր է, քան պատմական ճշմարտությունը: Ինչպես նշում են մեկնաբանները, Իսրայելը չի ցանկանում կոտորածը ճանաչել ցեղասպանություն՝ Թուրքիայի հետ դիվանագիտական լավ հարաբերությունների պահպանման նկատառումներով: Թուրքիան տարածաշրջանում միակ երկիրն է, որը Իսրայելի հանդեպ թշնամաբար չի տրամադրված: Փետրվարին Նիդերլանդների խորհրդարանի ստորին պալատն արեց հակառակ քայլը՝ քվեարկեց Ցեղասպանության պաշտոնական ճանաչման բանաձևի օգտին, ինչը թուրքական իշխանությունները հապճեպ դատապարտեցին:

W skrócie

PARLAMENT HOLANDII UZNAŁ LUDOBÓJSTWO, KNESET ODRZUCIŁ WNIOSEK

W lutym tego roku po raz kolejny do kwestii Ludobójstwa Ormian ustosunkowały się parlamenty dwóch państw: Holandii i Izraela. Kneset nie pierwszy już raz odrzucił wniosek o uznanie rzezi Ormian z czasów I wojny światowej za ludobójstwo, potwierdzając w ten sposób, że ważniejsza od prawdy historycznej jest w tym wypadku bieżąca polityka. Jak zauważają komentatorzy, Izrael nie chce uznać rzezi za ludobójstwo ze względu na chęć utrzymania dobrych stosunków dyplomatycznych z Turcją, która w tamtym regionie jest jedynym państwem nie nastawionym wrogo do Izraela. Również w lutym przeciwny krok poczyniła niższa izba parlamentu holenderskiego, przegłosowując wniosek za oficjalnym uznaniem Ludobójstwa, co szybko spotkało się z potępieniem ze strony władz tureckich.

Warsztaty ormiańskiego śpiewu liturgicznego i konferencja w Poznaniu

WYDARZENIA | W trzecim tygodniu kwietnia w Poznaniu odbędą się warsztaty liturgicznego śpiewu ormiańskiego oraz konferencja i msza św.

FUNDACJA ŚWIĘTEGO BENEDYKTA

Zarówno odwiedzający Armenię, jak i ormiańską katedrę we Lwowie rzadko pozostają obojętni na wrażenia słuchowe. W liturgii chrześcijańskiej muzyka nie powinna być dodatkiem, lecz jej integralną częścią, czego doskonałym przykładem jest obrządek ormiański. Dlatego Fundacja Świętego Benedykta – organizator konferencji „Kwestia ormiańska wczoraj i dziś" w Ośrodku Debaty Międzynarodowej w Poznaniu postanowiła stworzyć możliwość nie tylko wsłuchania się w bogactwo muzyki ormiańskiej, ale też przejścia z pozycji biernego odbiorcy do praktyki.

Stąd w dniach 18–21 kwietnia 2018 r. w Poznaniu odbędą się warsztaty śpiewu ormiańskiego pod kierunkiem Andrija Szkrabiuka, kantora-protopsalty katedry ormiańskiej we Lwowie, lidera zespołu Saghmos. Podczas warsztatów uczestnicy spróbują swoich sił w tradycji liturgicznego śpiewu ormiańskiego, przygotowując śpiewy liturgii Czerwonej Niedzieli [trzeciej niedzieli po Wielkanocy – red.]. Będzie to warszat wymagający – od środowego wieczora uczestnicy codziennie spędzą na śpiewaniu dwie ponaddwugodzinne sesje warsztatowe. Zresztą poza śpiewaniem zostaną też wprowadzeni przez Andrija Szkrabiuka w specyfikę ormiańskiej liturgii oraz uczestnictwa w niej.

Zwieńczeniem wydarzenia będzie sobotnia konferencja z udziałem ks. prof. Józefa Naumowicza, prof. Grzegorza Kucharczyka i Marka Jurka, w której podjęte zostaną zarówno zagadnienia ormiańskiej tradycji, obecności w Polsce, historii – ze szczególnym uwzględnieniem tragicznych wydarzeń sprzed stu lat, jak i kwestie najbardziej aktualne. Natomiast punktem kulminacyjnym warsztatów będzie liturgia w wigilię Czerwonej Niedzieli (21 kwietnia), w której zostaną wspomniani męczennicy i ofiary ludobójstwa w Turcji (będzie to msza w katolickim rycie ormiańskim). Dokładne wiadomości na temat miejsc i godzin pojawią się w najbliższym czasie na stronie Ośrodka Debaty Międzynarodowej w Poznaniu (facebook.com/odmpoznan). Udział w warsztatach jest nieodpłatny, jednak wymagane jest zgłoszenie na adres jan.kiernicki@wp.pl (liczba miejsc ograniczona). Noclegi i wyżywienie uczestnicy zapewniają sobie we własnym zakresie. Warsztaty przeznaczone są dla kobiet i mężczyzn. Nie jest wymagany muzyczny profesjonalizm w śpiewie tradycyjnym i liturgicznym, jednak warto pamiętać, że wielogłosowy śpiew ormiański nie należy do najłatwiejszych tradycji muzycznych.

Informacja Organizatorów

ANDRIJ SZKRABIUK ZE SWOIM CHÓREM Z KATEDRY ORMIAŃSKIEJ WE LWOWIE PODCZAS WYSTĘPU W KOŚCIELE NA BIELANACH WARSZAWSKICH W KWIETNIU 2014 R. FOT. WŁADYSŁAW DEŃCA

Pomnik żołnierzy tureckich w Krakowie?

Dokończenie ze str. 1

Prezydent Andrzej Duda wspomniał w czasie spotkania z prezydentem Erdoğanem, że możliwe są dwa miejsca budowy pomników: Kraków i Warszawa. Działania w tej sprawie podjęto w pierwszej kolejności w Krakowie. W grudniu zeszłego roku ambasador Turcji w Polsce Tunç Üğdül zaproponował wzniesienie pomnika przyjaźni polsko-tureckiej na krakowskich Bulwarach Wiślanych. Pomnik miałby upamiętniać żołnierzy tureckich przebywających na ziemiach polskich pod zaborem austriackim w czasie I wojny światowej.

Oczywiście taki pomysł spotkał się z oburzeniem ze strony polskich Ormian, którzy wyrazili sprzeciw wobec upamiętniania żołnierzy armii, która w tym samym czasie brała czynny udział w ludobójstwie Ormian i innych chrześcijan w Imperium Osmańskim, zwłaszcza że wydarzenia te zostały przecież uznane za ludobójstwo przez polski Sejm. Ormiańskie Towarzystwo Kulturalne w Krakowie (OTK) już w styczniu zareagowało oficjalnym sprzeciwem w formie pisma skierowanego do przewodniczącego Rady Miasta Krakowa Bogusława Kośmidera. Petycję online o tej samej treści podpisało niemal 1400 osób z całego świata. Z opinii na forach internetowych można też wywnioskować, iż przeciwni budowie pomnika są nie tylko Ormianie, ale również liczni Polacy, mieszkańcy Krakowa.

Dotychczas sprawa pomnika jest na wstępnym etapie i nie weszła jeszcze pod obrady Rady Miasta Krakowa. OTK śledzi na bieżąco rozwój sytuacji i pozostaje w kontakcie z władzami Krakowa. Poniżej publikujemy w niezmienionej formie list OTK do przewodniczącego Rady Miasta z 29.01.2018 r.

red

Kraków dnia 29.01.2018
Szanowny Pan
Bogusław Kośmider
Przewodniczący Rady Miasta Krakowa

Szanowny Panie Przewodniczący,

Doniesienia prasowe o możliwości wzniesienia w Krakowie pomnika upamiętniającego pobyt żołnierzy armii tureckiej na ziemiach polskich zaboru austriackiego w czasie pierwszej wojny światowej, potwierdzone przez panią rzecznik prezydenta miasta, głęboko zbulwersowały społeczność Ormian polskich.

Z ROZKAZU TURECKICH WŁADZ CYWILE ORMIAŃSCY, WYPĘDZENI Z WŁASNYCH DOMÓW, PROWADZENI SĄ PRZEZ TURECKICH ŻOŁNIERZY DO POBLISKICH WIĘZIEŃ, GDZIE BĘDĄ TORTUROWANI, GWAŁCENI I MORDOWANI (1915 R.). FOT. DOMENA PUBLICZNA

Wobec tego pomysłu wyrażamy nasze oburzenie i stanowczy sprzeciw.

Właśnie w czasie trwania tej wojny władze imperium tureckiego podjęły decyzję o wymordowaniu ludności chrześcijańskiej, Ormian, Asyryjczyków i Greków w Anatolii i Mezopotamii, własnych obywateli, odwiecznych mieszkańców tych ziem. Jednym z dowodów tureckiej zbrodni są telegramy wysyłane do Waszyngtonu przez ówczesnego ambasadora Stanów Zjednoczonych w Turcji, Henry'ego Morgenthaua. W kluczowym telegramie czytamy:

Deportacje i ekscesy przeciw pokojowym Ormianom narastają i ze wstrząsających raportów naocznych świadków wynika, że kampania eksterminacji rasowej dzieje się pod pretekstem odwetu za rebelię. Protesty, jak i groźby są daremne i prawdopodobnie pobudzają rząd otomański do bardziej drastycznych środków, ponieważ jest on zdeterminowany wyprzeć się odpowiedzialności.

Rafał Lemkin, polski prawnik pochodzenia żydowskiego, studiujący tuż po wojnie na Uniwersytecie Jagiellońskim i na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, potem twórca definicji ludobójstwa przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ, pisał o tych straszliwych wydarzeniach:

W Turcji więcej niż 1 200 000 ludzi zostało zabitych bez żadnej innej przyczyny niż ta, że byli chrześcijanami. […] Naród został zabity, a winni zostali uwolnieni. […] Prześladowanie Ormian, silnego elementu chrześcijańskiego bytującego w samym sercu religii mahometańskiej, było nieuchronne ponieważ fundamentalne zasady Koranu stały w całkowitej opozycji do nauczania Chrystusa […]. Nie było miejsca w imperium otomańskim dla ludzi wiary chrześcijańskiej. […] Zbrodnia została przeprowadzona systematycznie.

Wykonanie decyzji władz powierzono armii imperium. W bezwzględny sposób żołnierze tureccy zabijali mężczyzn, gwałcili kobiety, pędzili ludność cywilną w długich marszach śmierci przez pustynię, aż niemal wszyscy prześladowani zginęli.

W trakcie zagłady, około roku 1916, ormiańskokatolicki arcybiskup lwowski Józef Teodorowicz obmyślił plan ratunkowy, polegający na sprowadzeniu kilku tysięcy Ormian z Turcji do Galicji wschodniej, i osiedleniu ich pomiędzy Ormianami polskimi. Władze Austro-Węgier, sprzymierzone z ludobójczym reżimem tureckim, uniemożliwiły realizację zamiaru naszego arcybiskupa.

To z tych powodów apelujemy do Rady Miasta Krakowa o zablokowanie planu uczczenia żołnierzy armii, która jest winna zbrodni ludobójstwa ludności chrześcijańskiej w imię wojującego islamu.

Przypominamy fundamentalną powinność etyczną, o której pisał Rafał Lemkin:

Trzeba skłonić narody do zrozumienia, że atak na każdy z nich, to atak na wszystkie.

Oby to wskazanie znalazło odzew w społeczności miasta Krakowa i wśród wszystkich Polaków, przecież też dotkniętych w wieku XX mordami ludobójczymi.

W imieniu Zarządu i członków OTK, oraz licznego grona sympatyków
p.o. Prezes OTK
Krzysztof Stefanowicz

Հայկական տապանագրեր Վարշավայի սբ. Յացեկի անունը կրող եկեղեցում

Շարունակություն 1-ին էջի

Վերոնշյալ հոդվածի համաձայն, հայ զույգին, հավանաբար, հուղարկավորել է հայր Գաբրիել Զախնովիչը, որը Լվովից էր ուղարկվել Վարշավա՝ տեղի հայերի շրջանում հովվերգություն մատուցելու: Ամենայն հավանականությամբ, հենց նա է ցուցումներ տվել փայտագործ և ոսկեգործ կրոնական եղբայր Յացեկ Սթշիշևսկուն՝ շիրմաքարերի վրա հայատառ գրառում կատարելու համար: Բուսական զարդանախշերը և հայոց գրաբարով գրված արձանագրությունները՝ այդ տարիներից պահպանված յուրահատուկ պատմական և մշակութային փաստաթուղթ են: Պատերազմի ավերումներից եկեղեցու վերականգնումից հետո, մեկ փրկված տապանագիր տեղադրվել է սրբարանի կողապատին: Սակայն գրառումը միայն հայկական պատարագներում օգտագործվող մի լեզվով, տարիներ շարունակ անհասկանալի էր եկեղեցու այցելուների համար:

2015 թվականին, մեր հիմնադրամի ջանքերի շնորհիվ, երկու տապանագրերի բովանդակությունը թարգմանվել և զետեղվել է տեղեկատվական վահանակի վրա: Մեր պարտականությունն ու առաքելությունն է վերականգնել հայության պատմության և մշակույթի համար կարևոր այս վայրի սկզբնավիճակը: Փրկված տապանագիրն ունի բարձր գեղարվեստական արժեք, իսկ արևելյան զարդանախշերը բնորոշ են հայկական զարդարանքներին: Կրկնօրինակի պատրաստումը՝ 1934 թվականի վերոնշյալ հոդվածում պահպանված լուսանկարի հիման վրա, վստահեցինք «ReWARS» կոնսերվատորական ընկերությանը, որն այդ խնդիրը կատարյալ կատարեց: Ստեղծելով կրկնօրինակը, կոնսերվատորները տվեցին նրան համապատասխան պաթինա, որն, ըստ էության, քողարկում է ժամանակի տարբերությունը, որը բաժանում է այս երկու տապանագրերը իրենց ստեղծման պահից:

Յանկանում եմ ներկայացնել կրկնօրինակի ստեղծողներին, որոնք են Կատաժինա Չիժը, Ադամ Նուժկան և Բարտոշ Իվասկևիչը:

2018 թվականի հունվարի 21-ին, սբ. Յացեկի եկեղեցում պրոֆ. քահ. Յուզեֆ Նաումովիչը մատուցեց Հայ կաթողիկե սբ. պատարագ: Պատարագից հետո նա մեզ ներկայացրեց այդ եկեղեցում թաղված հայ ընտանիքի ճակատագիրը: Պատարագը մատուցող հայ հոգևորականները կարդացին երկու տապանագրերի բովանդակությունը, ինչը ամենևին հեշտ գործ չէր, քանզի 17-րդ դարի գիրը զգալիորեն տարբերվում է ներկայումս օգտագործվողից. հայր Յուզեֆ Նաումովիչը կարդաց տապանագրերի լեհերեն թարգմանությունը: Այնուհետև Նորին Սրբություն Արքեպիսկոպոս Կարդինալ Կաժիմիեժ Նիչը՝ Լեհաստանում Հայ կաթողիկե արարողակարգի հոգևոր հովիվը, որը հատուկ էր ժամանել սույն միջոցառմանը, աղոթեց հայ ընտանիքի խորհրդանշական հուղարկավորման վայրում, կատարեց զոհաբերության ծիսակարգ և օծեց տապանագրի կրկնօրինակը: Վերջում պատարագին և միջոցառմանը ներկա պատվավոր հյուրերին տրվեցին հատուկ պատրաստված հուշանվերներ: Հուշանվերներ ստացան Ն.Ս. Արք. Կարդինալ Կաժիմիեժ Նիչը, Լեհաստանում ՀՀ դեսպան Էդգար Ղազարյանը և Լեհաստանի Հանրապետության կառավարությանը կից հայ փոքրամասնության ներկայացուցիչ Էդվարդ Միեր-Ենդժեյովիչը: Հուշագրեր ստացան նաև ամբողջ առաջադրանքի կատարմանն անձամբ ներգրավված անձինք՝ Դոմինիկան միաբանության վանական հայր Միրոսլավ Սանդերը, հուշարձանների պահապանման մայրաքաղաքի գրասենյակի տնօրեն Միխալ Կրասուցկին և «ReWARS» կոնսերվատորական ընկերության ներկայացուցիչ Բարտոշ Իվասկևիչը: Փոխանցեցինք նաև մեր երախտագիտու-թյունը Ներքին գործերի և վարչարարության նախարարությանը, որն այս ծրագիրը իրականացնելու համար մեզ դրամաշնորհ շնորհեց: Մեկ անգամ ևս շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր նրանց, ովքեր մեզ օգնություն և բարություն ցուցաբերեցին անհրաժեշտ թույլտվությունների տրամադրման հերթական փուլերում՝ միջոցներ տրամադրելով և կոնկրետ աշխատանքներ կատարելով: Նրանց շնորհիվ այս գործը հաջողությամբ է պսակվել: Քանզի ինչպես կարելի է այլ կերպ անվանել այն փաստը, որ հաջողվեց վերականգնել Վարշավայում և Լեհաստանի համայնքներում հայերի ներկայությունը հաստատող հերթական հետքը, իսկ Հակոբ Մինասովիչը 74 տարի անց խորհրդանշական կերպով միացավ իր կնոջը:

ՄՕՏ

ՏԵՐ և ՏԻԿԻՆ ՄԻՆԱՍՈՎԻՉՆԵՐԻ ՏԱՊԱՆԱԳՐԵՐԸ ՍԲ. ՅԱՑԵԿԻ ԵԿԵՂԵՑՈՒՄ: ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԸ՝ ՎԼԱԴԻՍԼԱՎ ԴԵՆՑԱՅԻ

EPITAFIA ORMIAŃSKIEGO MAŁŻEŃSTWA, JAKUBA I JEGO ŻONY MINASOWICZÓW, W KOŚCIELE ŚW. JACKA. POD EPITAFIAMI ZNAJDUJE SIĘ TABLICA INFORMACYJNA PO POLSKU I ANGIELSKU. FOT. WŁADYSŁAW DEŃCA

Ormiańskie epitafia w kościele św. Jacka w Warszawie

PO MSZY ŚW. GŁOS ZABRAŁ KS. KARD. KAZIMIERZ NYCZ. PO JEGO LEWEJ STRONIE STOI KS. JÓZEF NAUMOWICZ, DALEJ – KRZYSZTOF JABŁONKA, JAKUB KOPCZYŃSKI, KS. MATTEO CAMPAGNARO, SEKRETARZ KARDYNAŁA, I OJCIEC MIROSŁAW SANDER OP. FOT. WŁADYSŁAW DEŃCA

Dokończenie ze str. 1

To zapewne on dał wskazówki snycerzowi i złotnikowi, bratu zakonnemu Jackowi Strzyszewkiemu, do wykonania ormiańskich napisów na płytach nagrobnych. Ornamenty roślinne i napisy w języku staroormiańskim (*grabarze*) są unikatowym dokumentem historycznym i kulturowym z tamtych lat. Po odbudowie kościoła ze zniszczeń wojennych uratowane epitafium Medzchatun umieszczono na ścianie bocznej prezbiterium (drugie się nie zachowało). Napisy w nim zawarte, wykonane w języku obecnie stosowanym jedynie w liturgii ormiańskiej, przez wiele lat były niezrozumiałe dla odwiedzających ten kościół.

W 2015 r., staraniem naszej Fundacji, treść obydwu epitafiów została przetłumaczona i umieszczona na tablicy informacyjnej. Uznaliśmy, że naszą powinnością i misją jest odtworzenie stanu pierwotnego tego obiektu, tak ważnego dla historii i kultury Ormian. Uratowana płyta ma wysokie walory artystyczne, a orientalne ornamenty są charakterystyczne dla zdobnictwa ormiańskiego. Wykonanie repliki na podstawie fotografii opublikowanej we wspomnianym artykule z 1934 r. powierzyliśmy firmie konserwatorskiej ReWARS, która z tego zadania wywiązała się perfekcyjnie. Konserwatorzy, tworząc replikę epitafium Jakuba Minasowicza, nadali jej odpowiednią patynę, co w efekcie zaciera różnicę, jaka dzieli czas powstania tych płyt. Tu powinnam przedstawić wykonawców repliki, są to: Katarzyna Czyż, Adam Nóżka i Bartosz Iwaszkiewicz.

PIERWSZE ŁAWKI ZAPROSZONYCH GOŚCI, Z PRAWEJ – MARIA OHANOWICZ-TARASIUK. W TLE – EPITAFIA I TABLICA INFORMACYJNA. FOT. WŁADYSŁAW DEŃCA

21 stycznia 2018 r. w kościele św. Jacka mszę św. ormiańskokatolicką sprawował ksiądz prof. Józef Naumowicz. Po mszy św. ksiądz Naumowicz przybliżył nam losy ormiańskiego małżeństwa pochowanego w tym kościele. Służący do mszy ormiańscy klerycy odczytali treść obydwu tablic, co okazało się niełatwą sztuką, ponieważ XVII-wieczny zapis znacznie różni się od obecnie stosowanego; ksiądz Józef Naumowicz odczytał zaś polskie tłumaczenia epitafiów. Następnie Jego Eminencja kardynał Kazimierz Nycz, ordynariusz obrządku ormiańskiego w Polsce, który specjalnie przybył na tę uroczystość, odmówił modlitwę nad symbolicznym miejscem pochówku i dokonał obrządku poświęcenia i okadzenia repliki epitafium.

Na zakończenie obecnym na liturgii i uroczystości znamienitym gościom wręczono specjalnie przygotowane pamiątki. Otrzymali je JE ks. kard. Kazimierz Nycz, JE ambasador Republiki Armenii w Polsce – Edgar Ghazaryan, oraz przedstawiciel mniejszości ormiańskiej przy rządzie RP – Edward Mier-Jędrzejowicz. Pamiątkowe podziękowania otrzymały również osoby osobiście zaangażowane w przeprowadzenie całego zadania: przeor zakonu Dominikanów – o. Mirosław Sander OP, dyrektor Stołecznego Biura Konserwatora Zabytków – Michał Krasucki, oraz przedstawiciel konserwatorskiej firmy ReWARS – Bartosz Iwaszkiewicz. Przekazaliśmy również podziękowania pod adresem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, które przyznało nam dotację umożliwiającą wykonanie tego projektu.

Jeszcze raz bardzo dziękujemy wszystkim osobom, które okazały nam pomoc i życzliwość na kolejnych etapach wydawania niezbędnych pozwoleń, przyznawania środków i wykonywania konkretnych prac. Dzięki nim to zadanie mogło zakończyć się sukcesem. Bo jak inaczej nazwać fakt, że udało się przywrócić kolejny ślad świadczący o obecności Ormian w społeczności Warszawy i Polski, a Jakub Minasowicz po 74 latach ponownie symbolicznie dołączył do swej małżonki.

Maria Ohanowicz-Tarasiuk

Redakcja: zarówno replika epitafium, jak i tablica informacyjna przed kościołem oraz towarzyszące uroczystości to zasługa autorki artykułu.

Odnaleziono księgę sądu ormiańskiego z Zamościa

DZIEDZICTWO | Gmina ormiańska w Zamościu powstała w latach 80. XVI wieku. Przywilej na osadzanie się otrzymali Ormianie w 1585 roku od Jana Zamoyskiego, kanclerza Królestwa Polskiego i hetmana wielkiego koronnego.

W 1589 roku Zamoyski zezwolił na powołanie osobnego sądu ormiańskiego składającego się z wójta i ławników. Urząd ten został zorganizowany według wzorów istniejących w Kamieńcu Podolskim. Sprawy sądowe między Ormianami były rozstrzygane według prawa magdeburskiego i statutów prawa ormiańskiego (*Statuta iuris armenici*) zatwierdzonych przez króla Zygmunta I na sejmie w Piotrkowie w 1519 roku.

Protokoły posiedzeń sądu były wpisywane do ksiąg pod nazwą: *Acta civilia advocatalia et scabinalia iuris Armenici privilegiati Zamoscensis* lub *Akta wójtowskie uprzywilejowanego Prawa Ormiańskiego Zamojskiego*. Są to księgi ormiańskiego sądu wójtowsko-ławniczego. Spis z roku 1680 wymieniał jako najstarszą księgę z lat 1598–1611, ale niestety

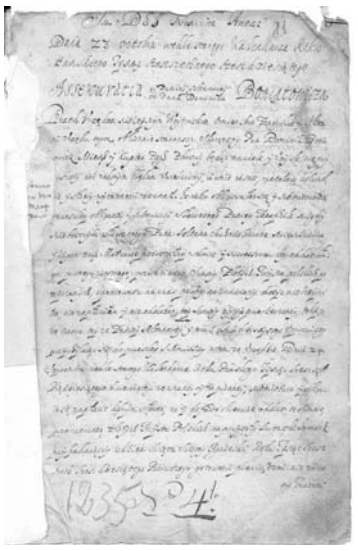

JEDNA ZE STRON ZAMOJSKIEJ KSIĘGI

się nie zachowała. Do niedawna znanych było siedem ksiąg tego sądu. Te, które do tej pory znaliśmy, są pisane w języku polskim i przechowywane w Archiwum Państwowym w Lublinie (częściowo dostępne on-line) w zespole Akta m. Zamościa. Zachowały się w nim księgi o sygnaturach: 1 (1626–1648); 2 (1642–1643); 3 (1649–1659); 5 (1669–1674); 6 (1680–1685), 7 (1685–1689); 8 (1690–1700).

W ubiegłym roku w Narodowym Archiwum Historycznym Białorusi (Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі) w Mińsku odnalazła się księga zamojska prowadzona od 23 X 1660 do 23 IX 1668 roku (tzw. starego stylu), a więc księga 4 (fond 1807, opis 1, deło 1). Pierwotnie liczyła 258 numerowanych kart, ale dzisiaj jest ich 242. Do Mińska trafiła podczas powojennego dzielenia archiwaliów między Polskę a Związek Sowiecki, prawdopodobnie na skutek błędnego zakwalifikowania miejsca wytworzenia (Zamoscie na Białorusi zamiast do Zamościa w Polsce). Księga została zeskanowana, a następnie udostępniona uczonym na skutek starań Fundacji Aniv (Фонд развития и поддержки арменоведческих исследований «АНИВ»).

Do ormiańskich ksiąg sądowych wpisywano sprawy sporne i niesporne, akta woli prywatnej, inwentarze, testamenty, działy rodzinne, umowy zaręczynowe itd. Księgi te zawierają akta wyboru władz ormiańskich, spisy podatkowe, konskrypcje, zarządzenia właścicieli miasta, kopie dekretów sądów zamkowych i trybunalskich zamojskich. Księgi mają duże znaczenie dla badań ustrojowych, społecznych, handlowych, genealogicznych, kościelnych itd. Szczególnie cenne są dla odtworzenia organizacji ormiańskiej gminy i funkcjonowania sądownictwa. Niestety nie znane są księgi sądu ormiańskiego po roku 1700.

prof. Krzysztof Stopka

Projekt: Potop

nowego potopu nikt się nie spodziewał
wszak wielu było sprawiedliwych i oddanych Bogu
tym razem jednak plan powstał na dole.

wiosną wielcy inżynierowie konstruktorzy
ruszyli maszyny nowego porządku.
rozwarły się śluzy zagłady.

wezbrały ulice skwery place
od nagłej kipieli
i wylały się miasta wsie Zachodniej Armenii
z gór spłynęły potoki nie
z wody a z krwi
i nie kamienie tocząc a ludzi.

miesiącami spławiali ciała
czete flisacy śmierci
dolinami kotlinami wąwozami
aż wyschły tysiącletnie źródła
aż wysączyła się z ran skalistej ziemi
karawanami krew Armenii
aż ostatnie krople zabrały piaski pustyni.

teraz pozostało tylko oczyścić złogi
i wyrównać teren.
kartografowie kreślili już nowe mapy.

Paweł Nieczuja-Ostrowski

Wiersz pochodzi z tomiku „Apokalipsa pamięci", poświęconego zagładzie Ormian w 1915 r.

Stowarzyszenie Ormian w Koszalinie

WYDARZENIA | W Koszalinie rozpoczyna działalność Stowarzyszenie Ormiańskie „Mer Hajrenik" im. Abp. Józefa Teofila Teodorowicza.

Organizacja, zarejestrowana w Krajowym Rejestrze Sądowym w lutym 2018 r., zrzesza Ormian (głównie z tzw. nowej emigracji, ale także potomków tych Ormian, którzy przybyli na Kresy kilkaset lat temu) i sympatyzujących z nimi Polaków.
Wśród celów stowarzyszenia są m.in. działania na rzecz wspierania ormiańskiej mniejszości narodowej; podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej, pielęgnowanie ormiańskości i polskości, języka i kultury ormiańskiej oraz reprezentowanie lokalnej społeczności ormiańskiej. Prezesem zarządu stowarzyszenia jest Vahan Hakobyan.
Kontakt mailowy:
ormianie.koszalin@gmail.com

Łukasz Trzeciak, Koszalin

Nazwa koszalińskiego stowarzyszenia, Mer Hajrenik („Nasza ojczyzna"), to tytuł hymnu państwowego Armenii zatwierdzonego 1 lipca 1991 roku. Tekst utworu został napisany przez poetę Mikaela Nalbandiana (1829–1866), a muzykę skomponował Barsegh Kanaczian (1885–1967).

Lekarz od spraw niemożliwych

WYDARZENIA | W dniu 23 lutego w Oławie odbyło się wyjątkowe i niezapomniane spotkanie z polskim Ormianinem – dr. Adamem Domanasiewiczem, światowej sławy lekarzem, specjalizującym się w chirurgii ręki.

Dr Domanasiewicz jako pierwszy na świecie dokonał przyszycia dłoni pacjentowi, który nigdy jej nie posiadał (zob. „Awedis" nr 30, s. 7). Jedni nazywają go polskim doktorem Housem, inni chirurgiem od spraw niemożliwych. Do tej pory lekarze uważali taki zabieg za pozbawiony sensu, bo ich zdaniem pacjent nie będzie umiał używać przyszytej kończyny. O przełomowej operacji mówił cały świat. Na spotkaniu w Oławie mówił o tym osobiście dr Domanasiewicz. Przybył na zaproszenie radnego Rady Miejskiej i zarazem przewodniczącego Komisji Kultury, Sportu i Młodzieży – Witolda Niemirowskiego. W wypełnionej po brzegi sali blisko 100 osób wysłuchało bardzo interesującej prelekcji bohatera spotkania, który odwołując się do prezentacji multimedialnej, opowiadał o początkach drogi zawodowej, o swojej 26-letniej pracy w szpitalu w Trzebnicy, o nowatorskich i różnorodnych operacjach chirurgicznych, dzięki którym wielu pacjentów odzyskało sprawność w kończynach. Od dwóch lat dr Domanasiewicz pracuje we Wrocławiu, w Uniwersyteckim Szpitalu Klinicznym.
Jednak nie samą medycyną człowiek żyje, jak stwierdził dr Domanasiewicz, dlatego na spotkaniu opowiadał również o licznych swoich pasjach, takich jak: himalaizm, strzelectwo sportowe, walki rycerskie w historycznych grupach rekonstrukcyjnych, ekstremalne nurkowanie w jaskiniach i historia Ormian polskich. Znakomity lekarz podkreślił, że posiada korzenie ormiańskie, czynnie angażuje się w sprawy Ormian. Od początku powołania Towarzystwa Ormian Polskich we Wrocławiu pełni funkcję prezesa tej organizacji. Zawsze uczestniczy we wszystkich ormiańskich uroczystościach. Ciekawym elementem spotkania było pojawienie się byłego pacjenta, który przyjechał specjalnie do Oławy, by podziękować za uratowanie ręki przed paroma laty. Wszyscy słuchacze byli bardzo wzruszeni. Po wystąpieniu doktora pytaniom i rozmowom nie było końca.

Uważam, jako organizator spotkania, że środowisko ormiańskie może być szczególnie dumne, iż ma w swoim gronie tej miary wspaniałego człowieka, skromnego, a zarazem wyjątkowego.

Witold Niemirowski

Leguminka spod kominka

WSPOMNIENIE | Pod koniec ubiegłego roku odszedł Marian Stanisław Paradowski. Urodzony w Kutach 2 maja 1936 roku, zmarł w Warszawie 10 listopada 2017 roku. Syn Michała i Marii z Chrzanowskich. Ormianin po babci Marii z Bogdanowiczów ze strony mamy, i po mamie Marii mocno trzymającej ormiańską tradycję. Czynny uczestnik współczesnego życia społeczno-kulturalnego polskich Ormian. Wspierający finansowo działalność ormiańskiego środowiska.

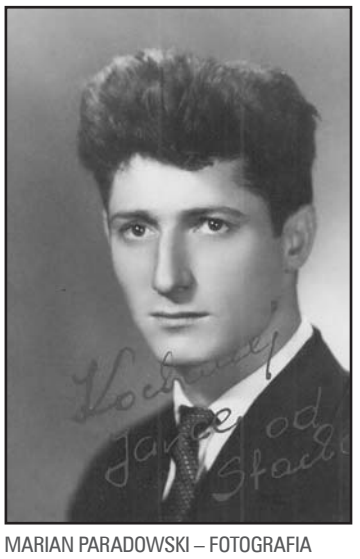

MARIAN PARADOWSKI – FOTOGRAFIA Z DEDYKACJĄ DLA SIOSTRY JANKI. FOT. ZE ZBIORÓW JANINY MOSKALUK

Rodzina Paradowskich nie ekspatriowała się z Kut zaraz po wojnie. Dopiero w 1956 roku część rodziny (Michał i Maria Paradowscy z synami Marianem i Tadeuszem) opuściła Kuty. A córka Janina wyjechała ze swoją rodziną dopiero w 1966 roku.

TRZY POKOLENIA PARADOWSKICH: MARIA I MICHAŁ (PO PRAWEJ), ICH DZIECI – MARIAN Z ŻONĄ GENOWEFĄ (STOJĄ PO LEWEJ) I CÓRKA JANINA (SIEDZI) ZE SWOJĄ CÓRKĄ ALINĄ. FOT. ZE ZBIORÓW JANINY MOSKALUK

Marian ten powojenny czas w Kutach wspominał jako bardzo trudny: bieda, głód i upokorzenia ze strony ukraińskich rówieśników. W jednej z telefonicznych rozmów mówił, jeżeli chodzi o głód, że po Kutach „chodziła" wiadomość, jakoby na dworcu w Czerniowcach można kupić ludzkie mięso. Z kolei w liście do Zbigniewa Manugiewicza, napisanym 30 czerwca 2015 roku, wspominał (zachowano oryginalną ortografię i interpunkcję): *Szkołę podstawową ukończyłem w Kutach przy ul. Kosowskiej, średnią w Wiżnicy po stronie rumuńskiej – musiałem tam chodzić do szkoły, bo w Kutach, aby zostać przyjętym do szkoły średniej należało się zapisać do Komsomołu. Większość Ukraińców nie zapisywała się do tej organizacji i kończyli edukację na 7 klasach. W Kutach Polak i Komsomolec w tamtych czasach to pewna śmierć. Wiżnica to inne województwo i porządki.*

Studia wyższe Marian Paradowski ukończył już w Polsce. W Gliwicach studiował na Wydziale Budownictwa i Architektury Politechniki Śląskiej. W Warszawie – na Wydziale Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego. Zdobył również wiele uprawnień, np. rzeczoznawcy budowlanego, kierownika budowy, pilota wycieczek zagranicznych. Jego pasją była również fotografia. Kierował wieloma prestiżowymi inwestycjami, takimi jak: Huta Szkła w Sandomierzu, Warsaw Trade Tower, czyli ówczesne Warszawskie Centrum Daewoo (1999), kompleks „Rondo 1" (2006) przy Rondzie ONZ w Warszawie. Po przejściu na emeryturę ciągle był aktywny zawodowo.

Mariana Paradowskiego wspominamy z Jego siostrą Janiną, rocznik 1932. Pogodna starsza pani, o wyrazistych rysach twarzy, trochę słabuje na zdrowiu. Mieszka w Mysłowicach, sama, ale nie samotnie. Dzieci już dawno wywianowane, wnuki mają już swoje dzieci, które lgną do babci i prababci jak pszczółki do miodu. Zresztą nie tylko one. W czasie mojej niedługiej wizyty 17 lutego 2018 roku drzwi się nie zamykały. Syn z synową przy obiadowej krzątaninie w kuchni, wnuczek po nocce na kopalni podjechał z prawnuczką, aby zapytać, czy wszystko w porządku, sąsiadka z pytaniem, czy coś ze sklepu trzeba przynieść… Pogaduszki z panią Janiną są miłe mojemu sercu, bo dotyczą miasta także moich Rodziców. Pani Janina dużo pamięta, co zawsze podkreślał jej nieżyjący już brat Marian. Kiedy rozmawialiśmy telefonicznie i pytałam o jakieś kuckie wątki, mówił: *niech pani zadzwoni do Janki, ona wszystko pamięta, gdzie kto mieszkał, z kim się żenił, i jakie miał dzieci*. Pani Janina wzrusza się przywoływanymi obrazami, ale kiedy opowiada o swoim bracie Marianie, łzy leją się z oczu same.

Pani Janino, dlaczego zaraz po wojnie nie opuściliście Kut?

Zaraz, zaraz: od początku. W Kutach mieszkaliśmy przy ul. Szewskiej, dziadkowie przy ul. Garncarskiej. Dużo czasu spędzaliśmy u dziadków, szczególnie Marian lubił tam przebywać. Ojciec, Michał, pracował we młynie. Kierownikiem młyna był Michał Tomaszewski, i mego Ojca jako jedynego fachowca, nie chciał od razu puścić, a 12 listopada 1946 roku Ojciec został zaaresztowany przez Sowietów i zesłany na Sybir na 5 lat – za to, że udzielił komuś trochę mąki. Z Sybiru wrócił w 1950 roku, ja miałam osiemnaście lat, pracowałam w spółdzielni krawieckiej. Jak wiemy, następna fala ekspatriacji zaczęła się po 1955 roku. Rodzice z moimi braćmi zdecydowali się na wyjazd w 1956 roku. 10 maja '56 byliśmy jeszcze we Lwowie, mama chciała zrobić jeszcze jakieś zakupy, na granicy wymienili ruble (ze sprzedaży domu) na złotówki i pojechali do Katowic. Osiedlili się w Ligocie. A ja zostałam w Przemyślu i wróciłam do Kut na jeszcze dziesięć lat. Mój drugi mąż, Moskaluk, służył w marynarce, w Murmańsku. Jak wrócił po służbie wojskowej, to jeszcze przez 5 lat nie wolno nam było wyjeżdżać. Do Rodziców w Katowicach Ligocie dołączyliśmy w 1966 roku.

Kto został jeszcze w Kutach?

Przede wszystkim ks. Samuel Manugiewicz, a dalej, co pamiętam: Agopsowicz Grzesiu, siostra Maria, Ogórkowa z domu Piskozub z dwiema córkami – Jańcią i Marysią, Broszkiewicze z ulicy Śniatyńskiej, Lichowscy, Lityńska, Horodyńska z domu Popowicz, Łuccy – Tońcia i Władiu, Wierzbowscy, Ditrychy, Maria Fedyk, Franek Jeger, Klimcia Janowiczowa. Potem z Sybiru powrócili ks. Kazimierz Romaszkan i Stanisław Donigiewicz.

Życie duchowe, ale też społeczne, tej garstki ludzi skupiało się wokół ks. Manugiewicza. W 2016 roku dostałam od Pani list po części o tym opowiadający (http://www.wiki.ormianie.pl/index.php?title=Samuel_Manugiewicz). Proszę o opowieść.

Ksiądz Samuel robił to wszystko po cichu, na probostwie, po zamknięciu przez Sowietów kościoła ormiańskokatolickiego w 1947 roku (kościół rzymskokatolicki był też zamknięty). Był bardzo skromnym człowiekiem. Ja się tam udzielałam. Ksiądz mieszkał na probostwie, połowę domu zabrała miejska rada. Dla siebie miał dwa pokoje, większy i sypialnię oraz taki malutki pokoik i korytarz. W dużym pokoju był ołtarzyk. Msza św. była przeważnie o 9 lub 10 rano, cicha, bez śpiewu. W soboty i niedziele udzielał ślubów i chrzcił dzieci, często u Klimci w domu. Moje pierwsze małżeństwo ksiądz błogosławił na probostwie na wieczornej mszy św. (co w księdze zapowiedzi przedślubnych zostało odnotowane ręką ks. Samuela pod datą 21 stycznia 1953).

EKIPA BUDOWLAŃCÓW PRZED WIEŻOWCEM DAEWOO. MARIAN PARADOWSKI W PIERWSZYM RZĘDZIE, DRUGI Z PRAWEJ. FOT. ZE ZBIORÓW JANINY MOSKALUK

[Ostatni wpis w tej Księdze nosi datę: 29 października 1955 (http://www.archiwum.ormianie.pl/pliki/Kuty_zapowiedzi_1893-1953_bn_APO_m.pdf]
Mojego Stasia chrzcił na probostwie, a Donia Tomaszewska – że ona była od Michała, tego od młyna – Manusia, szła do komunii; ja byłam na tej Mszy. Nie była ubrana po białemu, bo nie mogła (aby nie budzić podejrzeń). Miała taką ładną żorżetową sukieneczkę, bordową, jedwabną. A wcześniej te dzieci ksiądz przygotowywał do komunii. Prowadził lekcje historii i polskiego. Po cichutku. Ale też przekazywał wiadomości ze świata. Było to niebezpieczne także dla księdza i dla nas, Polaków i Ormian, ale dawało nam to trochę radości, zabawy oraz wiary, że kiedyś i nam będzie lepiej. I tak mijał nam czas.

Śniadanie dla księdza pani Klimcia przynosiła na probostwo, a na obiad i kolację szedł ksiądz do pani Klimci, jak jeszcze dobrze się trzymał. A potem już nie, bo był bardzo chory.

Wróćmy do Mariana…

Marian ożenił się w 1958 roku. Studiował w Katowicach, prowadził wielkie budowy, mam od Niego fotografie, kalendarze… Dużo podróżował. Marian to mój ukochany brat. Bardzo się mną opiekował: jakby nie on, nie miałabym tego, co mam. Dzwonił do mnie codziennie, dwa razy dziennie, czasami więcej. Dzwoni rano: „Jak się czujesz? Wszystko w porządku?". „Tak, tak, Marianku. Pokręciłam się, coś robię". A On znów dzwoni: „Janka, a co ty robisz? Jadłaś, masz co jeść, co jadłaś?". „Marian, Ty tego nie jadłeś, co ja!". „A co?". „Leguminka spod kominka i śledź z buraczkami!".

***

Nie znałam osobiście Mariana Paradowskiego. Dużo rozmawialiśmy telefonicznie, szczególnie po kolejnych wydaniach „Awedisu". Namawiałam Go na wycieczkę do Kut. Chciał i nie chciał jechać. Widocznie wspomnienie powojennej rzeczywistości było zbyt silne.

Romana Obrocka

Rozmowy o Kutach: Miasto

WYWIAD | Z Bronisławem Ciołkiem, urodzonym w Kutach, rozmawia Franciszek Wasyl. Rozmowa jest kontynuacją serii wywiadów z dawnymi mieszkańcami Kut. Dotychczas ukazały się rozmowy z Alicją Grażyną Gäntner („Awedis" nr 28, 29, 30), z Janiną Piekarską („Biuletyn OTK" nr 86/87) oraz trzy części rozmowy z Bronisławem Ciołkiem („Awedis" nr 31, 32, 33).

Franciszek Wasyl. Naszą ostatnią rozmowę zakończyliśmy na opisie czasów, gdy nad Kutami roztaczało się ponure panowanie nazistów. Co było później?

Bronisław Ciołek. Później przeszedł przez miasto ruski oddział partyzancki Kowpaka. Rozbił magazyny i zbiory w młynie (pytlowym lub państwowym). Gdy sobie poszli, część ludzi udała się do młyna i zaczęła tę resztę mąki brać. Ksiądz Smal dał znać, byśmy do niego przyszli po mąkę. Wiedział, że biedujemy. Ojciec był stary, dostawał niewielką emeryturę, chleb kosztował trzydzieści złotych. Był nawet czas, że głodowaliśmy. Wzięliśmy więc worek mąki na wózek. Gdy schodziliśmy ul. Szeroką w dół, spojrzałem na nasz dom i wydało mi się, że od południowej strony coś się dzieje: „Tatusiu, dom się pali!". A to na Wyżnicy Ukraińcy zapalili skład drzewa. W naszym domu na tarasie na piętrze było już kilkoro ludzi: kuzyn Kazio Koziorowski, leśniczy Drwota, jego żona, siostra żony albo siostrzenica, Stasia Janisz z córeczką, nasza matka i dwóch Donigiewiczów: Staszek i Romek. Wszyscy patrzyli na łunę. Już wtedy była mowa o morderstwach UPA. Mówię: „Słuchajcie, czy to nie jest znak, żeby ci Ukraińcy się zebrali?". Ale wszyscy na mnie: „Co będziesz straszył?".

Ojciec wyszedł odprowadzić Drwotów z kuzynem. Matka później się denerwowała, że godzina dwunasta, a on nie wraca. Okazało się, że w preferansa sobie grali! Poszliśmy spać, był koniec marca. Nagle ktoś stuka do okna i krzyczy: „Męża mi zabili, męża mi zabili!". To była pani Drwotowa. Ubraliśmy się. Donigiewicze niedaleko mieszkali i też szybko byli na miejscu. Drwota był inżynierem leśnikiem, miał leśniczówkę, konia, krowę. Był u niego za parobka Ukrainiec, który się do niego zwracał „tato". Po wyjściu ojca z leśniczówki, Stasia czy ktoś inny usłyszał, że ptaki śpiewają, choć to była noc. A to Ukraińcy dawali sobie znaki, parobek musiał być w bandzie i się z nią komunikować. Drwotowie nawet się całkiem nie rozebrali, gdy usłyszeli stuk do oszklonej werandy. Drwota otworzył i stanął z dubeltówką na dziki, do której myśmy mu zresztą kule robili. Mówili, że chcą tylko porozmawiać. Żona dała mu buty. Banderowcy gdzieś go zaprowadzili, zabrali mu potem dubeltówkę i nagan. Żona go potem szukała.

Był w kalesonach i koszuli, z butami pod pachą. Tak go znaleźliśmy. Leżał na gnoju w ogrodzie. Naliczyliśmy siedemnaście ran na ciele, nie wiem, jeden, dwa albo trzy noże miał wbite w ciało. Ktoś z nas to wyciągnął. Miał podciętą głowę. Leżał. Żeby go nie zobaczyła kilkuletnia córeczka, wzięliśmy go na koc i w czwórkę: Staszek i Romek Donigiewicz, mój Staszek i ja, nieśliśmy ciało do naszego domu. Drwotowa przyszła, umyła go, zrobiliśmy katafalk ze stołu i tak leżał. Proszę pana, leżał prawie dwa tygodnie u nas! Ziemia była zamarznięta, nikt nie chciał z Polaków kopać, bo bał się, że go zabiją. Wtedy zabili koło 40 osób, przede wszystkich mężczyzn, którzy mogliby zorganizować jakąś samoobronę: pograniczników, pracowników leśnictwa.

Na ul. Śniatyńskiej mieszkało dwóch braci Chrzanowskich, młodszy Jasio i starszy, którego imienia nie pamiętam. Młodszy poszedł gdzieś na badziarkę, nie było go w domu. Mieszkali tam też starsi Chrzanowscy: ojciec, matka, córeczka, żona starszego z braci i najmłodsze dziecko w kołysce. Brat Jasia, rozbierając się do snu, zobaczył coś przez okno, usłyszał, że furtka trzasnęła, że idą jacyś ludzie. Tak jak stał, w bieliźnie, schował się, jak mówią jedni, za drzwiami albo, jak mówią drudzy, uciekł na zewnątrz. W każdym razie gdzieś się skrył. Banderowcy przyszli, nie zastali synów, więc zabili ich ojca, matkę, żonę, córeczkę 3,5 roku, a synka, który leżał w kołysce czy w łóżeczku, oblali naftą. Oni benzyny nie mieli, naftą podpalali. Podpalili cały dom i poszli. Wtedy starszy z braci wleciał do domu, zobaczył że ojciec nie żyje, matka, żona, córeczka… W tym samym momencie ten mały synek zaczął płakać. Tamten zrzucił z niego nakrycie oblane naftą, zawinął go w coś i wybiegł z domu. [Z dokumentów parafialnych z tego czasu wynika, że ukraińscy nacjonaliści zamordowali następujące osoby z rodziny Chrzanowskich: Stefanię Chrzanowską z domu Tondel (żonę Jana Chrzanowskiego) oraz jej rocznego synka Mieczysława Józefa, a także Michała Chrzanowskiego (pisarza sądowego) jego żonę Eugenię z Wielguszów, a także ich dzieci

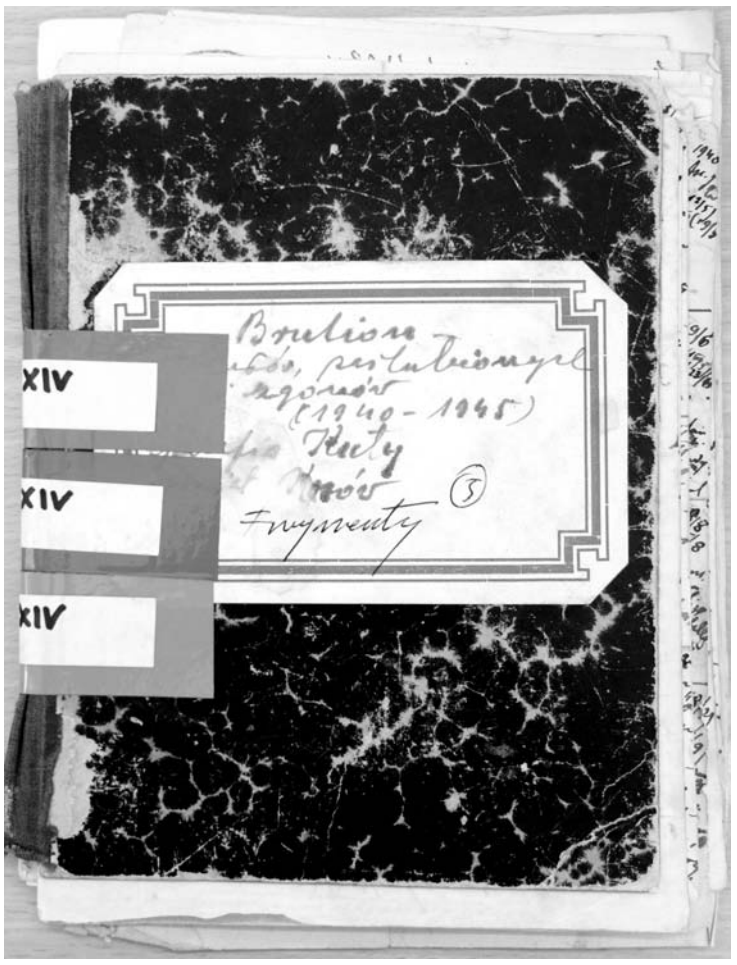

CZĘŚCIOWY WYKAZ OFIAR LUDOBÓJSTWA UKRAIŃSKICH NACJONALISTÓW NA MIESZKAŃCACH KUT ZNAJDUJE SIĘ W NOTATKACH KS. WINCENTEGO SMALA, ZDEPONOWANYCH W ARCHIWUM UNIWERSYTETU JANA PAWŁA II

Halinę Walerię, Waleriana Józefa, Jadwigę oraz Eugeniusza. Częściowo listę ofiar ludobójstwa ukraińskich nacjonalistów na mieszkańcach Kut odtworzyć można na podstawie notatek księdza Wincentego Smala, które zdeponowane są w Archiwum Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie (dawne archiwum archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego im. abpa E. Baziaka). Dokumenty te stanowią „brudnopis" metryk chrztów, ślubów i pogrzebów. Oryginalna dokumentacja metrykalna („czystopis") znajduje się obecnie w archiwum ukraińskim w Iwano-Frankiwsku i udostępniana jest badaczom polskim w zakresie wyłącznie do 1941 roku].

Później obaj bracia Chrzanowscy byli w strybityj batalionie, śledzili, gdzie banderowcy mają swoje bunkry… Gdzieś spotkali Ukrainkę, Hucułkę z gór, która była świadkiem mordu, od czego zresztą dostała pomieszania zmysłów. I to ona ich i Ruskich oprowadzała po bunkrach. Gdyśmy później uciekali z Kut i ojciec szedł z walizką, to ta kobieta wzięła walizkę od ojca i niosła. Ja niosłem chleb. W stronę Czeremoszu był domek ze stajnią. Więc Ukrainka mówi, że pójdzie po mleko. Wzięła dzbanek i wie pan, że banderowcy ją śledzili? Jak weszła do tamtego gospodarstwa, poszli za nią i zastrzelili. Nawet nie wiem, jak się nazywała, znaliśmy ją przelotnie.

FW. Co się z wami działo bezpośrednio po tamtych wypadkach z Drwotą i Chrzanowskimi?

BC. Po tym, jak banderowcy zabili tę pierwszą grupę osób, był przez jakiś czas spokój. Ukrywaliśmy się wtedy u sąsiada obok, Ukraińca Michała Zarumena, który był garncarzem. Bieda tam była. Mieli syna Piotra (Petruska) młodszego ode mnie o rok lub dwa. Zawsze w nocy przychodziliśmy do nich i spaliśmy. Nie wiem, ile to trwało, czy półtora, czy dwa tygodnie. Mieliśmy baranice, jakimi okrywało się w saniach. Jedną baranicę dawaliśmy na ziemię, bo tam było klepisko, potem kładliśmy się w ubraniach i okrywaliśmy się drugą baranicą. A rodzina Zarumenów spała na piecu. Była jeszcze druga, „biała" izba, a że biała, to w ogóle nie używana. Pewnej nocy ktoś stuka. Wyszedł garncarz i z kimś rozmawia na otwartej werandzie. Słyszymy, że rozmawiają o niczym. I nagle otwierają się drzwi do naszej izby, ktoś popatrzył, zobaczył nas, mówi „Dobrej noczi, dobrej noczi" i poszedł. To był Sztefurek albo Sztefurak. Michał wrócił i mówi do ojca: „Panie profesorze, proszę się zabierać, bo jego synowie są w bandzie. Przyjdą, zabiją mnie, moją żonę, moje dziecko i was. Przepraszam, ale uciekajcie". Miał w podwórzu suszarnię z piecem garncarskim, którą chciał nam otworzyć, żebyśmy siedzieli w piecu. Ale ojciec się obawiał, że jak banderowcy przyjdą i zaczną naciskać, to on wszystko powie. Z tymi baranicami przesiedzieliśmy pod jakimś krzakiem.

Później przyszli Ruscy, to było przed Wielkanocą, chyba 9 albo 10 kwietnia. Naprawdę, takiej Wielkanocy ja nie pamiętam. Myśmy się cieszyli, że wyzwoliciele przyszli! Nie wiem, ile to trwało, może dwa tygodnie. Nagle Rosjanie zabierają się do wyjazdu. Okazało się, że komendantem tego odcinka był Ukrainiec, w 1940 roku wzięli go do wojska, dosłużył się jakiejś szarży i zrobili go kierownikiem. Banderowcy za beczki samogonu przekupili ich wszystkich, by na kilka dni opuścili Kuty. Wtedy dopiero zaczęły się mordy.

FW. Chodzi o kwiecień 1944 roku.

BC. Pierwszą noc, chyba 19/20 kwietnia, spaliśmy w zabudowaniach gospodarczych. Przy każdym domu była wtedy drewutnia. U nas była też wozownia, miał to być garaż na samochód, który ojciec zamierzał kupić przed wojną, i jeszcze inne pomieszczenia. Na górze, między sufitem a dachem w tych budynkach był jakiś metr wolnej przestrzeni, zaszalowany z zewnątrz deskami. Odsunęliśmy dwie czy trzy deski, wszystko w domu się pozamykało się na kłódkę i po drabinie weszliśmy do kryjówki. Tylko mama nie chciała i poszła do pani Michaliny. W szalunku były wycięte otwory, z jednej słońce, z drugiej księżyc, i myśmy przez te dziury patrzyli na zewnątrz. Patrzymy, a to wszystko w Kutach płonie, od góry: płoną Samborscy, Manugiewicze, Gredżuki, Samsonowiczowie. I idą oni do nas! Przed bramę do naszego domu zajeżdża wóz, ściągają beczkę z naftą… Wtedy przybiegł Zarumen, ale jego by nie posłuchali… Przybiegł też i Sztefurak. Zaczęli ich prosić, żeby nie palili, bo to duży dom, jak zacznie się palić, to ogień obejmie i sąsiednie

trwogi (1944 r.)

ich domy kryte gontem (dranicą). Między tymi domami, blisko nas, była stodoła, Zarumen trzymał w niej wóz, którym jeździł z garnkami na sprzedaż, było tam też mnóstwo siana, słomy, resztek z kukurydzy. Banderowcy posłuchali. Dlatego nasz jeden dom pozostał niespalony.

Odeszli, zostawiając bramę otwartą. I jako ciekawostkę powiem, że do naszego domu prowadziło czworo zewnętrznych drzwi – w każdych drzwiach tkwił albo nóż, albo bagnet. Co to miało znaczyć? Domyślaliśmy się, że to jest znak dla następnych band, że tu już zrobiono porządek.

FW. A w tych bandach były jakieś osoby z Kut?

BC. To byli ludzie z Kut. I powiem jeszcze jedno. Oni w dzień nie mordowali, tylko w nocy. Poszliśmy w niedzielę na dziewiątą do kościoła. Szliśmy w czwórkę główną drogą Śniatyńską. Wchodzimy do kościoła, 4–5 osób było, starsze panie; usiedliśmy na przodzie. Ksiądz Smal bardzo szybko odprawił mszę świętą, podszedł do ojca w ornacie: „Panie profesorze, co pan robi?! Teraz w dzień rżną! Uciekajcie!”. Wyprowadził nas zakrystią, koło nieistniejącej dziś dzwonnicy, przez sad, poszliśmy opłotkami do domu. Ojciec kazał nam wziąć koce. Weszliśmy do koryta potoku obwałowanego z jednej i z drugiej strony. Jak się szło trochę schylonym, to nic nie było widać. Doszliśmy do Czeremoszu, do miejsca, gdzie rozgałęział się na trzy odnogi. Przeszliśmy przez jedną odnogę na dużą wyspę. Były tam łęgi, albo, jak mawiają Ukraińcy, „łuchy”. Pamięta pan z *Ogniem i mieczem*: „Puchu puchu! Kto tam? Kozak z łuchu”… [„ – Pugu! Pugu! Pugu! – A kto taki? – Kozak z ługu” to fragment dialogu, jaki toczyli kozacy Chmielnickiego z pułkownikiem Krzeczowskim w powieści Sienkiewicza].

FW. Pamiętam, ale tamte czasy wydają się mimo wszystko mniej mroczne…

BC. Przeszliśmy przez wodę, która nam, dzieciom, sięgała po pas. Dlatego mieliśmy koce. Na środku była malutka połać piasku. Rozebraliśmy się, wyżęliśmy ubrania, obróciliśmy się wszyscy do siebie plecami i nakryliśmy się kocami. Tak żeśmy przez cały dzień i całą noc przesiedzieli. Słyszeliśmy ruch, jakieś furmanki jeździły. Później nam powiedzieli znajomi, którzy też tam się schronili, że to banderowcy uciekali na Rumunię. A później słyszeliśmy ruch od Śniatyńskiej drogi. Na następny dzień ojciec zdecydował, że wracamy. Tą samą drogą, potokiem. Z jednej strony tam była tzw. Ameryka, domy ukraińskie. Doszliśmy do mostu, wychodzimy z zarośli, a tam pod orzechami jest tłoka, dwa kotły, Ruscy gotują! Zobaczyli nas, żeśmy wyziębieni i zawołali do siebie. Dali nam czarnej kawy i jakieś suchary. Jak mi to smakowało!

W tę „krwawą niedzielę”, gdy banderowcy nawet w dzień mordowali, zamordowali 13 osób przy ul. Śniatyńskiej, m.in. Cholewczuków, żonę pułkownika Wojska Polskiego, rodzinę mojego starszego kolegi Jakuba „Władka” Antoniewicza. Dzień wcześniej, w sobotę, byliśmy u Staszka Cholewczuka i Marysi. Marysia była moją dziecinną sympatią. W roku 1943 ojciec zorganizował tajne nauczanie, przerabialiśmy pierwszą klasę gimnazjalną. Nikt z Ukraińców się o tym nie dowiedział. Byliśmy dziećmi, bawiliśmy się i tak też wyglądała ta szkoła, że niby ktoś przyszedł się bawić. Ze trzynaście osób w tym brało udział, w tym Marysia i Staszek Cholewczuk.

Jak Ruscy opuścili Kuty, Staszek znalazł drewnianą paczkę granatów. Mówiliśmy mu, żeby nam dał dwa granaty. Ale on się bał, że Rosjanie wrócą i będą się wypytywać, dlaczego paczka jest otwarta. Jego matka, Wanda Cholewczukowa, była krawcową. Gdy przyszedł komendant policji ukraińskiej Matijew, wszystkich, to znaczy 13–14 osób, spędził z kamienicy i oficyny. Tylko kuzyn młodych Cholewczuków uciekł na strych, i wszystko to, co opowiadam teraz, słyszał. Matijew powiedział do Wandy Cholewczukowej: „Ponieważ wyście szyli suknie dla mojej żony, to my nie będziemy was mordować, tylko zastrzelimy”. Zaprowadzili ich do drewutni i tam zastrzelili. Marysia leżała trzecia. Albo była trzecia zastrzelona, albo dziesiąta. I tak sobie myślę, co ta dziewczynka przeżywała, jak ją prowadzili…[Według dokumentów ks. Smala zamordowano wówczas Wandę Cholewczuk oraz jej dzieci Stanisława (lat 15) i Marię (lat 13), a także Eufrozynę Cholewczuk, żonę Michała].

W tym samym dniu moja ciocia, której spalono dom na Starych Kutach, ukryła się naprzeciwko wraz z innymi, w tym z panią Hołyńską. Rano w niedzielę chciała iść do kościoła. Może nawet to był już poniedziałek. A pani Hołyńska nie chciała jej puścić, proponowała, żeby coś zjadła, że coś ugotuje. Nie było jednak drzewa. Ciocia poszła więc do swojego domu, do drewutni, po drewno. Wzięła naręcze i gdy wychodziła, spotkała sąsiada Zaica. Zobaczył ją i mówi: „Chody, chody”. „Hto?”. „Wy!”. Wziął ją i poprowadził do centrum. Podeszli do spalonej bóżnicy, po drodze Zaic złapał jeszcze jedną Polkę. Czy nie miał naboi, czy ktoś powiedział, że w mieście są Rosjanie – nie wiadomo. Jedną i drugą kobietę zabił kolbą. Obu głowy zmasakrował, zbierali te głowy potem do chusty. Ojciec zrobił skrzynię, wieziono oba ciała wózkiem. Był przy tym kuzyn Kazio Koziorowski, czyli syn zamordowanej, i pani Budzyńska, żona wicestarosty, Rosjanka. Kuzyn miał przy sobie nagan. A tu naraz zatrzymali ich Ruscy. Kazio jakoś przesunął zapasek z bronią do tyłu. Wtedy pani Budzyńska zaczęła z nimi po rusku rozmawiać. Ruski zobaczył zapalniczkę u Koziorowskiego. Co to jest? A, jak mu się to podoba, to on to bierze na pamiątkę! No to niech bierze… I na tym się skończyło.

Ciocia nie została pochowana. Część ciał złożono w kaplicy cmentarnej, a część obok. Co się z tymi zamordowanymi stało, gdzie są pochowani, nie wiadomo. Mam nawet filmik o Ormianach w Kutach, gdzie Ukrainiec, który się podaje za historyka, stoi na cmentarzu, przy grobie ks. Manugiewicza. Pada pytanie: „A jak było z tymi zabójstwami Ormian?”. I ten odpowiada: „Jakie to zabójstwa, to tam między rodzinami były jakieś nieporozumienia, ktoś kogoś zabił. Polacy mówią, że tyle ich zginęło – a gdzie są te groby?”.

Prawdopodobnie oni nie zostali pochowani na cmentarzu, ale na działce przed cmentarzem. Przed wojną ksiądz Smal chciał to miejsce dokupić, żeby poszerzyć cmentarz. Tam, na polu ornym, zrobiono zbiorową mogiłę…

[ciąg dalszy nastąpi]

Bronisław Ciołek (ur. 1931 r.) – inżynier urządzeń cieplnych oraz budownictwa wodnego, absolwent Politechniki Wrocławskiej oraz Akademii Rolniczej w Krakowie.

Franciszek Wasyl – pracownik Katedry Judaistyki Uniwersytetu Wrocławskiego, autor książki *Ormianie w przedautonomicznej Galicji*, obecnie pracuje nad monografią Kut pt. *Sąsiedzi. Historia wieloetnicznej wspólnoty*.
Kontakt: tel. 793717774; e-mail: franciszek.wasyl@gmail.com

Język ormiański jako przedmiot w Szkole Podstawowej nr 50 w Krakowie

EDUKACJA | Dzięki staraniom stowarzyszenia „Lehahayer” dzieci mieszkające w Krakowie i w powiecie krakowskim od bieżącego roku szkolnego mogą uczyć się języka ormiańskiego również w Szkole Podstawowej nr 50 im. W. Tetmajera w Krakowie (ul. Katowicka 28).

Zajęcia z języka ormiańskiego prowadzone są 3 razy w tygodniu. Jest to normalny przedmiot w szkole, a ocena jest wliczana do średniej ocen ucznia i jest umieszczana na świadectwie w miejscu przeznaczonym na oceny z obowiązkowych zajęć edukacyjnych.
Na stanowisko nauczyciela języka ormiańskiego została przyjęta dyplomowana nauczycielka – Ruzanna Ghardashyan. Pani Ruzanna jest rodowitą Ormianką, urodziła się w 1984 r. w mieście Wanadzor (Armenia). W 2006 r. ukończyła wyższe studia magisterskie na Uniwersytecie Pedagogicznym im. Chaczatura Abowiana. Od 2014 r. wraz z mężem i dwoma synami mieszka w Krakowie.
Od pierwszego dnia zajęcia języka ormiańskiego cieszyły się popularnością również wśród Polaków, bowiem razem z dziećmi Ormian języka ormiańskiego chętnie uczą się również dzieci Polaków.
W imieniu rodziców pragniemy serdecznie podziękować Pani Dyrektor Annie Żelawskiej, Pani Barbarze Nowak – Małopolskiemu Kuratorowi Oświaty, oraz Panu dr. hab. Andrzejowi Ziębie za wsparcie przedsięwzięcia stowarzyszenia „Lehahayer”.
Szczegółowe informacje na temat zajęć można uzyskać w sekretariacie szkoły lub bezpośrednio u prowadzącej zajęcia Ruzanny Ghardashyan (+48 791016215).

Հայոց լեզուն որպես լիարժեք առարկա Կրակովի թիվ 50 Դպրոցում

ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆ | «ԼԵՀԱՀԱՅԵՐ» հասարակական կազմակերպության ջանքերի շնորհիվ Կրակով քաղաքում և հարակից բնակավայրերում ապրող երեխաները ընթացիկ տարվանից սկսած հայերեն կարող են սովորել նաև Կրակովի թիվ 50 հիմնական դպրոցում (հասցեն՝ փող. Կատովիցկա 28), որտեղ հայերենը դասավանդվում է շաբաթական 3 անգամ՝ որպես լիարժեք դպրոցական առարկա:

Հայոց լեզու առարկայից ստացած գնահատականը հաշվվում է աշակերտի ընդհանուր տարեկան գնահատականը ամփոփելիս և գրանցվում է աշակերտի ավարտական վկայականում:
Որպես հայոց լեզվի ուսուցչուհի աշխատանքի է ընդունվել կրթությամբ մանկավարժ Ռուզաննա Ղարդաշյանը, ով ծնվել է Վանաձորում (1984 թ.), 2006 թ. ավարտել է Երևանի Խաչատուր Աբովյանի անվ. Մանկավարժական համալսարանի մագիստրատուրան, իսկ 2014 թվականից ամուսնու և երկու որդիների հետ միասին բնակվում է Լեհաստանի Կրակով քաղաքում:
Առաջին իսկ օրվանից թե հայ և թե լեհ երեխաները սիրեցին հայոց լեզու առարկան, և այժմ հայ երեխաների հետ կողք կողքի հայերեն են սովորում նաև լեհ երեխաները:
Ծնողները հատուկ շնորհակալություն են հայտնում Կրակովի թիվ 50 դպրոցի տնօրեն Աննա Ժելավսկային, Մալոպոլսկե վոյևոդության Կրթության տեսչության ղեկավար Բարբարա Նովակին և դ-ր հաբ. Անջեյ Ժեմբային «ԼԵՀԱՀԱՅԵՐ» հասարակական կազմակերպության նախաձեռնությանը աջակցելու համար:
Դասերին մասնակցելու և այլ տեղեկությունների համար կարող եք դիմել դպրոցի քարտուղարություն կամ անձամբ Ռ. Ղարդաշյանին (+48 791016215):

Fortepian przez duże F

WSPOMNIENIE | Publikujemy drugą część opowieści pani Marii Woś o dawnym Lwowie i benedyktynkach ormiańskich (pierwsza część ukazała się w „Awedisie” nr 33, s. 12).

CHÓR ŚW. CECYLII OD DOMINIKANÓW W GOŚCINIE NA FOLWARKU BENEDYKTYNEK ORMIAŃSKICH NA POHULANCE, 1943. MARIA WOŚ, W OWYM CZASIE MARYSIA CZĄSTKÓWNA – STOI TRZECIA OD LEWEJ (Z RĄCZKĄ NA PIERSI). STEFA PIETRASZEWSKA, AUTORKA OPISU WYCIECZKI DO SIÓSTR ORMIANEK NA POHULANKĘ – CZWARTA Z LEWEJ W OSTATNIM SIEDZĄCYM RZĘDZIE. FOT. ZE ZBIORÓW MARII WOŚ

Czy po ucieczce Sowietów ze Lwowa i zbrodniczym wymordowaniu przez nich więźniów w „Brygidkach” Panna Ksieni Elekta dowiedziała się o męczeńskiej śmierci księdza Adama Bogdanowicza? Te przerażające wieści zapewne dotarły i na Pohulankę, gdzie od kwietnia 1940 r., chcąc nie chcąc, gospodarzyła na benedyktyńskim folwarku, wyrzucona wraz z pozostałymi współsiostrami z macierzystego klasztoru.

Tak czy inaczej, musiała jakoś żyć. I kierować zgromadzeniem. Na szczęście znała biegle niemiecki, język nowego okupanta. *P. Ksieni podanie spisała i P. Franciszkę z tem wysłała, a gdy pozwolenie dostała, wnet z Piekarskiej rzeczy odebrała, nie wszystko, co sobie życzyła, ale fortepian, szafy sprowadziła, i do klasztoru powróciła, i P. Kazia jej towarzyszyła, a P. Maria już tam była* – tak siostra Józefa odnotowuje w swoim rymowanym pamiętniczku fakt powrotu na Skarbkowską.

P. Franciszka bardzo się starała, po wielu urzędach się nachodziła, aż do gubernatora się dostała, z nim po niemiecku rozmawiała, wszystko mu wytłumaczyła i do pozwolenia nakłoniła. W niewielkiej wspólnocie zakonnej przydają się, jak widać, różne cechy. Siostra Franciszka, której Panna Ksieni zarzucała niegdyś brak ogłady i szorstkie traktowanie młodszych współsióstr (co wiadomo z listu Ksieni do arcybiskupa Józefa Teodorowicza), teraz okazuje się niezmiernie użyteczna dla klasztoru ze względu na biegłą – zapewne w mowie potocznej – znajomość niemieckiego, wyniesioną przypuszczalnie jeszcze z czasów austriackich. Zresztą może nawet owa szorstkość i obcesowość dobrze służy w nowej sytuacji, gdyż wspólnota odzyskuje nie tylko swój ukochany, głęboką czcią otoczony obraz Matki Bożej, zabrany przez Sowietów z kaplicy do muzeum, ale na folwark wracają także poprzednio zarekwirowane skrzynie inspektowe, narzędzia gospodarskie i zwierzęta. *Pan Hausmann odebrał 3 krowy i po czwartą pójść był gotowy, ale w sądzie fałszywie przysięgano i nam krowy czwartej nie oddano*. No, trudno. Ale gdzie ma zamieszkać sama Panna Ksieni?

W celi p. Ksieni (sic! pisownia oryginalna) *mieszkała gospodyni bursy ze swoją siostrą i nie chciały się wyprowadzić. W klasztorze była bowiem bursa męska sieroca przez miasto utrzymywana, a zakonnice tylko kilka cel dostały. P. Maria zamieszkała w jednej celi, w drugiej S. Bernarda, która od kuzynki zaraz do klasztoru wróciła, zaś P. Ksieni z P. Kazimierą zamieszkały razem w trzeciej celi ze względu na opał*.
(Czy to moja przyszła „oaza pokoju, sztuki i wykwintu”?)
Zaraz poszły do kaplicy i bardzo się zmartwiły jej widokiem. Obok kaplicy jest kurytarzyk, który prowadzi do kościoła na chór. Tam był niedawno pożar, sufit odpadł i tynk ze ścian, kaplica czarna od dymu, szyby, a nawet niektóre futryny okien wypadły, będzie kosztowny remont, o który teraz trudno, a przykro jest nie mieć Kaplicy.
Na szczęście, dzięki staraniom administratora diecezji, księdza infułata Dionizego Kajetanowicza, nabożeństwa w katedrze ormiańskiej odbywają się regularnie i siostry z Panną Ksienią na czele pilnie w nich uczestniczą. Odzyskany obraz Matki Bożej na razie schowany jest u Panny Ksieni.

A jak się siostrom pod nową okupacją żyje na co dzień? *Jak mogą tak żyją* – pisze siostra Józefa, posługując się swoją oryginalną ortografią i interpunkcją – *Panna Ksieni lekcji na Fortepianie udziela podania pisze Panna Kazimiera u pani Johanowej gotuje a Panna Marja do sklepu chodzi wszystko kupuje*. Za tę dużą literę w nazwie bezcennego, niezastąpionego instrumentu ucałowałabym Szanowną Autorkę w jej niezbyt wprawną w pisaniu rękę, choć przypuszczam, że ten podświadomy znak uszanowania o wiele bardziej niż artystyczną honoruje w tym miejscu jego funkcję – by tak rzec – karmicielską. Niestety, *Inter arma silent Musae*. Muzy milczą i czekają na lepsze czasy.

ja i trzy Dobrodziejki zostałyśmy na Pohulance
mamy ładną kaplicę nieustającą Matkę dziewicę,
trzy Dobrodziejki i ja mamy małe gospodarstwo
3 krowy 3 kury i 3 koguty jest ciągle co robić […]
jedna siostra coś szyje druga czasem sprząta prasuje
Panna Franciszka najwięcej sprawy załatwia –
i każda Dobrodziejka coś robi
i ja zawsze coś robię coś piszę wiersze jakie…

W wersji „upiększonej” korektorka siostry Józefy precyzuje w jej imieniu: *Ja zaś to gotuję, to kupuję, to coś sprzedaję z ogrodu lub mleczywa, a w niedzielę wierszami się bawię*. Są więc w zbiorku siostry Józefy – oprócz pamiętniczka – liczne rymowane modlitwy, także za Polskę i za poległych, *Podziękowanie Matce Najświętszej że klasztor ochroniła od bomb kul i ognia*, są żartobliwe wierszyki, np. o kotce Buli, od czternastu lat wiernej lokatorce klasztoru lub folwarku na Pasiekach Łyczakowskich, są rymy o zabawnym koguciku-lilipuciku, któremu *Panna Marja nóżkę opatrzyła I go wyleczyła*, czy o dojeniu krów, z którym autorka sobie nie radzi, jak wyznaje, ale przyrzeka: *jak będę ja umiała, to Zakonnice będę wyręczała*. I jest wreszcie jeden wiersz na cześć zaprzyjaźnionego z siostrami z Pohulanki, i bardzo zasłużonego dla całego środowiska ormiańskiego dominikanina, ojca Sylwestra.

A Ojciec Sylwester
Ma dobrą wolę
I przeczuwa naszą smutną dolę
I przychodzi do naszej kaplicy
Nieustającej Matki Dziewicy.
Nieraz zimno wiater wieje
Pod nogami lud (!) topnieje.
Ojciec idzie się raduje
I mszę świętą wyspiewuje.
Dopomóż mu dobry Boże
Niech go Twa łaska
Zawsze wspomoże 1943r.

Ojciec Sylwester rzeczywiście promieniuje słoneczną pobożnością, a jednocześnie ludzkim ciepłem, pogodą i poczuciem humoru, skupia więc na sobie sympatię sióstr, i tych „miejskich”, i tych z Pohulanki. I w ogóle wszystkiego, co żyje. (Znam go i kocham od dziecka, zwłaszcza od momentu, gdy wyskoczył z konfesjonału, żeby skrzyczeć rozwścieczoną staruszkę pomstującą na mnie i – zaocznie – na moją mamę za zbyt krótką sukieneczkę, z której po prostu – siedmioletnia – wyrastam.) Wierszyk nosi datę 1943 r., ale osoba o. Sylwestra pojawia się już w korespondencji Panny Ksieni z arcybiskupem Teodorowiczem, czyli między rokiem 1936 (święcenia dwudziestoośmioletniego zakonnika) a rokiem 1938 (śmierć hierarchy), gdy księża ormiańscy, wyznaczeni przez arcybiskupa na spowiedników benedyktynek, po jakimś czasie odmawiają im tej posługi, tłumacząc się nadmiarem innych obowiązków. Panna Ksieni uzyskuje wtedy od arcybiskupa pozwolenie na zastąpienie ich przez prowincjała dominikanów, o. Henryka, który sam deklaruje gotowość swoją lub – w razie nieobecności – któregoś z zakonnych współbraci. I tak w końcu ulubionym spowiednikiem sióstr

(dokończenie)

zostaje ojciec Sylwester. *Ale ten przynajmniej przychodzi do naszego klasztoru, ma być wzorowym zakonnikiem i widzę u S. Bernardy zmianę korzystną* – informuje arcybiskupa Panna Ksieni – *Jeśli Ekscelencja pozwoli, to nic nie mam przeciw temu*.

Ojciec Sylwester Paluch, ostatni przeor i ostatni proboszcz lwowskich dominikanów, to – podobnie jak Panna Ksieni – jedna z ostatnich postaci wybitnych Lwowian tamtej, minionej, historycznej już epoki. To jemu przyszło – czy raczej należałoby powiedzieć: to na niego spadło, nieszczęście zamknięcia kościoła, zlikwidowania klasztoru i przeniesienia na zachód, czyli do powojennej Polski, ludzi i materialnych dóbr zakonu, jego archiwum i biblioteki. Zaprzyjaźniony z wybitnymi humanistami próbował pomóc przewieźć nieoficjalnie część zbiorów Ossolineum oraz przekazaną mu potajemnie część rękopisów i starodruków ormiańskich, a także korespondencję abpa Teodorowicza. Ale to trzy lata później…

Na razie bywa na Pohulance nie tylko zimą, kiedy lód pod nogami, ale także wiosną, latem i jesienią, gdy za jego kapłańską posługę siostry odwdzięczają mu się plonami swego ogrodu i sadu, a on przyprowadza im ze swego macierzystego kościoła cały dziewczęcy chór im św. Cecylii (założony w 1942 r.), którego jest opiekunem, a którego ja mam szczęście być członkinią, jedną z najmłodszych.

Ponieważ zaś nasza Prezeska, osiemnastoletnia wówczas panna Marysia Piskorzówna, zainicjowała od początku wspólne pisanie chórowego pamiętnika (błogosławione te ówczesne pamiętniki!), a jeden z trzech jego zeszytów udało się przechować jej córce, Maryli Bitce, z którą jestem w kontakcie, mogę teraz przytoczyć kolejne świadectwo naszych wzajemnych związków ormiańsko-dominikańskich. (Zresztą wspaniałomyślna s. Maria Trybała, obecna przełożona benedyktynek w Wołowie, powiedziała do mnie: „Pani także jest cząstką naszego dziedzictwa", co jest tym zabawniejsze, że Cząstka to moje rodowe nazwisko.)

W sierpniu 1944 r., już za tzw. drugich Sowietów, pisze chórzystka Stefa Pietraszewska: *Jak wycieczki to wycieczki! Każda niedziela, a nawet dnie powszednie „widziały" nasze roześmiane twarze, błyszczące oczy, pełne torby jedzenia […] i już każdy, kto zobaczył taką gromadę obładowaną i wesołą, zaraz wiedział, że „gdzieś" idziemy. Dzieliłyśmy się zawsze na dwie grupy: jedna szła naprzód, a druga, mniejsza, czekała na maruderów i później z panną Halą na czele doganiała pierwszą, a wreszcie wychodzili z klasztoru pełni powagi Ojciec Sylwester i Braciszek* [br. Wilhelm Paściak, organista, szef naszego chóru – przyp. MW]. *Ale gdyby ktoś ich śledził, zobaczyłby, że też idą śladami pierwszej grupy. A później, żeby nie gorszyć ludzi z miasta, nasi opiekunowie daleko za miastem łączyli się z nami. Tak mniej więcej wyglądał początek naszej każdej wycieczki* [Oczywiście nie chodzi o żadne „zgorszenie ludzi z miasta", tylko o to, *gdyby ktoś ich śledził*. Chórowy pamiętnik też może wpaść w niepowołane ręce. Więc autocenzura działa – przyp. MW] *17 sierpnia wybrałyśmy się na Pohulankę. Szłyśmy przez Cmentarz Orląt, pomodliłyśmy się jak zwykle przy zbiorowej mogile, a potem wszystkie trzy grupy połączyły się w sadzie Sióstr Ormianek. Nasze małe dziewczynki porozbierały się ze swoich sukienek, bo było im bardzo gorąco. Starsze grały w dwa ognie […] Młodsze bawiły się w chowanego i w łapankę, było bardzo wesoło. Około godziny drugiej siostry, które mają folwark koło Pohulanki, zaprosiły nas na świeże kartofelki i kwaśne mleko. Po obiedzie poszłyśmy do sadu. Ojciec z małymi miał religię, a starsze wtenczas czytały „Pana Tadeusza" Mickiewicza i ładne wiersze […]. Wieczorem zapaliłyśmy ognisko spalając wszystkie papiery i odpadki. Potem wracając do domów wstąpiłyśmy do kapliczki, gdzie prześpiewałyśmy kilka pieśni, podziękowałyśmy siostrom za gościnę – i do domów. Ostatnia nasza wycieczka letnia odbyła się ostatniego sierpnia do Groty Miodowej. Braciszek tym razem nie mógł pójść z nami, bo zajęty był cały dzień naprawianiem kopuły, która została uszkodzona w czasie walk ulicznych w lipcu. […] Ojciec wyprawił pięć dziewczynek do Pasiek po owoce, a pozostałe na miejscu zaczęły bawić się piłką, ale zabawa nie szła, każda szukała cienia. […] Słońce prażyło bez miłosierdzia. Wszystkie zaczerwieniłyśmy się po uszy nie wyłączając Ojczulka*.

Ostatnia wycieczka – na Pohulankę, do sióstr Ormianek, w 1944 roku, odbywa się w drugą niedzielę października. Relacjonuje ją Małgosia Dołhan: *Bawiłyśmy się, jak zwykle, wyśmienicie. Dziewczynki zbierały muchomory, a starsze śpiewały pieśni. Ojciec Sylwester dostał od Sióstr orzechy i pomidory. […] Naturalnie nie zapomniałyśmy wstąpić do kapliczki, by po raz ostatni tego roku zaśpiewać „O Ty, coś świata gwiazdą zaranną"*. Nie pamiętam, ile razy jeszcze śpiewałyśmy tę piękną pieśń, maryjną i jednocześnie patriotyczną, w kapliczce sióstr Ormianek na Pohulance…

Na początku maja następnego roku Sowieci ogłaszają zakończenie wojny, co dla nas oznacza, że musimy się oswajać z faktem utraty Lwowa. Wielu lwowian nie przyjmuje tego do wiadomości. Inni już się z tą myślą pogodzili i wyjeżdżają. Razem ze swoją matką opuszcza Lwów moja pierwsza nauczycielka muzyki, Joanna Zadurowiczówna. Przed odjazdem zarekomendowuje mnie swojej mistrzyni, Pannie Ksieni Elekcie Orłowskiej. Obie z mamą czujemy się zaszczycone, choć mama pewnie zdaje sobie sprawę, iż to, co dla jedenastoletniej dziewczynki jest wielką przygodą edukacyjną, wejściem w nowe środowisko kulturowe, stanowi dla borykającej się z biedą wspólnoty zakonnej skromniutką próbę podratowywania jej kondycji materialnej. (A w położeniu mamy – kolejne wyrzeczenie…)

Dla Kościoła ormiańskokatolickiego zaczął się najtrudniejszy okres w jego dziejach na tych terenach, i jak okazało się wkrótce – ostatni – pisze Jurij Smirnow w monografii *Katedra Ormiańska we Lwowie. Dzieje archidiecezji ormiańskiej lwowskiej*, podkreślając, że już sama zależność jurysdykcyjna tego kościoła od Watykanu czyniła go groźnym wrogiem nowego ustroju. Dalej odnotowuje autor nazwiska aresztowanych od 1944 r. do listopada 1945 r. księży ormiańskokatolickich, wśród nich administratora diecezji, ks. infułata Dionizego Kajetanowicza, i kanclerza Kurii Metropolitalnej, kanonika gremialnego ks. Wiktora Kwapińskiego („za pierwszych Sowietów" ocalałego w „Brygidkach"). *Aresztowanie* [26 XI 1945 – przyp. MW] *ks. D. Kajetanowicza i ks.W. Kwapińskiego oznaczało faktyczną likwidację diecezji ormiańskokatolickiej i zamknięcie świątyni katedralnej […] akcja była zaplanowana na polecenie władz partyjnych i państwowych i miała na celu likwidację kościoła ormiańskokatolickiego* – konkluduje J. Smirnow.

Zapytała mnie kiedyś pani Monika Agopsowicz, czy Panna Ksieni była surową nauczycielką. Nie umiałam odpowiedzieć. W moim odczuciu była kruchutka, cichutka i bardzo zmęczona. Mówiła do mnie jak Guślarz w „Dziadach": *duszeczko*, tak jak nikt nigdy przedtem. Była najstarszą osobą, jaką kiedykolwiek poznałam (urodziła się 11 lat po śmierci Mickiewicza). Myślę, że w obliczu faktów, z którymi musiała się wówczas zmagać, a o których ja nie miałam pojęcia, moje absurdalne w tej sytuacji brzdąkanie sonatinek mogła traktować raczej jako ćwiczenia cierpliwości znoszone w pokorze dla dobra swej zakonnej wspólnoty.

OJCIEC SYLWESTER PALUCH. FOT. ZE ZBIORÓW MARII WOŚ

Księża poaresztowani, katedra zamknięta. W marcu 1946 r. Sąd Wojskowy we Lwowie skazuje aresztowanych księży na wieloletnie roboty katorżnicze w sowieckich łagrach. Wyobrażam sobie błagalne modlitwy sióstr w ich klasztornej kaplicy i zwielokrotnione obowiązki duszpasterskie ojca Sylwestra, aż do samego wyjazdu. Na szczęście od Dominikanów do Zaułka Ormiańskiego – dwa kroki. I dominikanie, i benedyktynki ormiańskie opuszczają Lwów w maju 1946 r. A jeszcze tak niedawno śpiewałyśmy w kaplicy sióstr na Pohulance *tę pieśń wysnutą z serc w noc majową… (O Ty, coś świata gwiazdą zaranną / Coś łanów naszych i łąk królową …)*

Dominikanie z o. Sylwestrem jadą do Krakowa, benedyktynki z Panną Ksienią do Lubinia w Wielkopolsce, gdzie udziela im chwilowego przytułku męski zakon benedyktynów. Czy Panna Ksieni zdołała zabrać ze sobą swój fortepian (przez duże F), skoro tyle majątku musiała zostawić? Dom, kaplicę, ogród, hektary ziemi i lasu… Nie wiadomo. Nikomu już nie było w głowie pisanie pamiętników…

W czasie mojego pierwszego po ekspatriacji wieczoru we Lwowie, we wrześniu 1969 r., przed otwartą, kutą bramą wiodącą na czarny, głuchy dziedziniec zamienionej w magazyn katedry ormiańskiej, przez której dach leją się deszcze na malowidła Jana Henryka Rosena i mozaiki Józefa Mehoffera, zaczepi mnie już w pierwszej chwili jakiś ruski tajniak, pytając prowokacyjnie po rosyjsku: *Komu wy zdieś tak molitieś?* I grzecznie, ale natychmiast i stanowczo odprowadzi do hotelu. Czyż mogłam wtedy przypuszczać, że po następnym prawie półwieczu (w 2013 r.) uda mi się wreszcie – stęsknionej, spragnionej, wciąż we śnie i na jawie powracającej – w sześćsetpięćdziesięciolecie katedry ormiańskiej we Lwowie, w częściowo przynajmniej odrestaurowanej świątyni zobaczyć znowu, ze ściśniętym sercem, płonące oczy księdza Adama Bogdanowicza?

O ŚWIĘTY ODYLONIE DUSZ ZMARŁYCH PATRONIE […]
zapomniani byliśmy przez żywych […]
Zetlali od czasu[…]
*tyś nas za swe dzieci przyjął nieszczęśliwych…**

* Z poetyckiego komentarza Kazimiery Iłłakowiczówny.

Maria Woś

Niedziela (za)rządcy – msza św. ormiańskokatolicka we Wrocławiu

KOŚCIÓŁ | Ksiądz Rafał Krawczyk na co dzień pracuje w Armenii, ale nie zapomina o wiernych w Polsce. Ostatnio, 4 marca, odprawił mszę św. ormiańskokatolicką dla naszej wspólnoty w kościele Bożego Ciała.

KS. RAFAŁ KRAWCZYK BŁOGOSŁAWI WIERNYCH

Ksiądz Rafał przybył z Armenii, gdzie obecnie pełni funkcję Wikariusza Sądowego Ordynariatu Ormiańskokatolickiego dla Armenii i Europy Wschodniej. Podczas sprawowania mszy św. ks. Rafałowi towarzyszył ks. Marcin Kołodziej. Asystowali Ara Sayegh i jego syn Aram. Polskie pieśni wielkopostne wykonywali Wrocławscy Madrygaliści. Niedziela 4 marca była w kościele ormiańskim czwartą niedzielą Wielkiego Postu. Zwana jest Niedzielą Zarządcy.

Kapłan w kazaniu odniósł się do przypowieści o nieuczciwym zarządcy z Ewangelii wg św. Łukasza (Łk 16, 1–13). Przypomniał też znaczenie I, II i III niedzieli: Dobrego Życia, Wygnania, Zagubionego Syna, czyli, jak powiedział: *w okresie Wielkiego Postu zastanawiamy się, rozważamy, jak odzyskać utracony raj, jakoś go sobie przywrócić, powrócić do utraconego raju. Taki jest cel Wielkiego Postu*. Zwrócił też uwagę, że w kościele ormiańskim w czasie przedwielkanocnym wierni nie widzą ołtarza, jest on zasłonięty fioletową zasłoną. Zasłona zostaje otwarta wieczorem w sobotę przed Niedzielą Palmową – *bo jest to czas, aby przemyśleć swoje życie. Moi Drodzy, nie można służyć Bogu i Mamonie. Być chrześcijaninem, to jest być chrześcijaninem na sto procent, nie na 10, nie na 50, nie od czasu do czasu, ale na sto! Ze świadomością, że Bóg dla Ciebie jest najważniejszy. Nie jest to łatwe, bo zewsząd słyszysz podszepty: po co ci to? Przy czym mówiąc o Mamonie, nie chodzi tylko o pieniądze. Chodzi o to, że wszystko jest ważniejsze od Boga*.

KS. MARCIN KOŁODZIEJ

Kapłan swoje rozważania wspierał przykładami z misyjnych doświadczeń w Rosji i Armenii.
Po Eucharystii odbyło się zwyczajowe spotkanie środowiskowe przy skromnym poczęstunku w salce na plebanii.

PS. Pozostając przy wielkopostnych rozmyślaniach, módlmy się o powodzenie doprowadzenia do szczęśliwego finału pozyskania dla obrządku ormiańskokatolickiego w Polsce duchownych, którzy taką gotowość zgłaszają.

tekst i zdjęcia:
Romana Obrocka

www.ordynariat.ormianie.pl

Astwacahajtnutiun – Bóg się nam objawił!

KOŚCIÓŁ | Długo nie gościliśmy we Wrocławiu księdza ormiańskokatolickiego z posługą duszpasterską dla wiernych. Z tym większą radością przyjęliśmy deklarację ks. prof. Józefa Naumowicza o gotowości odprawienia świątecznej mszy św. dla dolnośląskiego środowiska ormiańskiego i ich sympatyków w sam dzień 6 stycznia – święto Epifanii.

Po odprawieniu mszy w godzinach dopołudniowych w Gliwicach na popołudnie kapłan przybył do Wrocławia, a wraz z nim ministrant Jakub Szyszko. Lokalne siły stawiły się oczywiście również. Ojciec Marek Miławicki do asysty, do posługi przy ołtarzu wrocławski ministrant w stopniu ceremoniarza, chętny do nauki posługi podczas mszy ormiańskiej, małżeństwo Ara i Tania Saye-ghowie do śpiewania szarakanów, chór Wrocławscy Madrygalisci do śpiewania kolęd polskich, bracia Aram i Georg Sayeghowie do gry na instrumentach… Tak więc asysta i oprawa muzyczna podniosłej liturgii sprawowanej w kościele Bożego Ciała była liczna, różnorodna i bardzo uroczysta.

Na ten dzień, według ormiańskiego kalendarza liturgicznego, przypadła Ewangelia według św. Mateusza „Mędrcy ze Wschodu" (Mt 2, 1-12): *Gdy zaś Jezus narodził się w Betlejem w Judei za panowania króla Heroda, oto Mędrcy ze Wschodu przybyli do Jerozolimy i pytali: «Gdzie jest nowo narodzony król żydowski?…»*

W kazaniu kapłan objaśniał znaczenie natury wydarzeń, które wspominamy. Powiedział między innymi: *Dzisiejsze święto – **Astwacahajnutiun** – **Objawienie Boga**. Bóg się objawia, ale nie do końca. Jak mówi Stary Testament, kto by Boga zobaczył, by nie przeżył („gdyż żaden człowiek **nie** może oglądać mojego oblicza i pozostać przy życiu".) Nie przeżyłby tej światłości, Ta światłość by go poraziła. Objawia się na tyle, na ile człowiek potrafi tego Boga pojąć. Bóg zniża się, aby człowiek mógł go przyjąć i Bóg staje się człowiekiem, takim jak każdy z nas, żebyśmy mogli Boga poznać, przede wszystkim pojąć Jego miłość. W tradycji ormiańskiej to święto nazywa się również: **Narodzenia** i **Chrztu Jezusa**. W Starym Testamencie przypominamy sobie różne sceny, kiedy Bóg objawia się, to znaczy przemawia do Mojżesza, przemawia do Abrahama, ukazuje się we śnie Jakubowi… Nieustannie przychodzi, nieustannie przemawia do człowieka, nieustannie przekazuje coś o sobie. Samo **narodzenie się Jezusa** to już jest **objawienie się Boga** na Ziemi. Po raz pierwszy w dziejach świata Bóg staje się człowiekiem[…]*

Chrzest Jezusa obrazuje obrzęd święcenia wody w asyście czterech ojców chrzestnych, wybranych spośród wiernych. Zgodnie z tradycją poświęconą wodę wierni zabierali do domu w przygotowanych buteleczkach (aby *mogła ona czynić domy szczęśliwymi, leczyć chorych, zbawiać dusze, jak też ciała, i była służyła do spełnienia wszystkich potrzeb* - modlitwa z błogosławienia wody).

Przed indywidualnym błogosławieństwem krzyżem, ks. Naumowicz odczytał dekret, podpisany przez kard. Kazimierza Nycza, zwalniający (na własną prośbę) ks. Tadeusza Isakowicza-Zaleskiego z funkcji proboszcza parafii południowej pw. św. Grzegorza Oświeciciela. Na zakończenie mszy św. ksiądz podziękował wszystkim, którzy przyczynili się do tak pięknej liturgii – osobom, które śpiewały, grały, chórowi, organizatorom, wszystkim przybyłym.

KS. PROF. JÓZEF NAUMOWICZ PODCZAS OBRZĘDU BŁOGOSŁAWIENIA WODY

Sacrum zakończyło dzielenie się opłatkiem i składanie sobie życzeń świąteczno-noworocznych jeszcze w murach świątyni. Po czym zgromadzeni w kościele wierni przeszli do salki na plebanii – na *profanum* przy kutii, chrustach, malowanych pierniczkach, owocach i innych słodkościach. W gwarnym i serdecznym spotkaniu jeszcze krótką chwilę uczestniczył ks. Naumowicz, bo już mus wracać do Warszawy, aby następnego dnia odprawić świąteczną mszę w macierzystej parafii.

Organizacją i przebiegiem świątecznego dnia zajęła się wrocławska część Rady Parafialnej Polski Południowej z siedzibą w Gliwicach. Wielki ukłon w stronę ks. Marka Białego, proboszcza parafii Bożego Ciała, za życzliwość i przygarnięcie ormiańskiej wspólnoty i ich sympatyków. Ona jest liczna, co Dostojny Gość z Warszawy widział i słyszał własnymi oczmi i uszmi.

Romana Obrocka

O. MAREK MIŁAWICKI, KS. PROF. JÓZEF NAUMOWICZ I JAKUB SZYSZKO PODCZAS UROCZYSTEJ MSZY ŚW.

Jubileusz artysty!

WYDARZENIA | Georgij Asłanjan, malarz, konserwator malarstwa, człowiek o niespotykanej skromności, w nieodłącznej czapce typu kaszkiet i szaliku – to znaki rozpoznawcze artysty, który 18 stycznia obchodził jubileusz 80. urodzin.

JUBILAT Z ŻONĄ, ELĄ, W GRONIE RODZINY I PRZYJACIÓŁ. FOT. MIASTO PUŁTUSK

Jubilat został zaskoczony rozmachem uroczystości, jakie przygotowały dla niego władze miasta Pułtuska. W siedzibie Rady Miasta zebrali się miejscowi notable, przyjaciele i liczna rodzina. Organizatorem obchodów jubileuszu Georgija Asłanjana, prócz Rady Miasta, był rektor Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku, prof. dr hab. Adam Kosecki. W swoim wystąpieniu przybliżył zgromadzonym ciekawą postać artysty, interesującego się filozofią, poezją, któremu wśród polskich poetów najbliższym jest Norwid. Burmistrz miasta Pułtuska, Krzysztof Nuszkiewicz, wspominał czas sprzed 28 lat, kiedy to nieznana nikomu ormiańska rodzina pojawiła się w ich mieście. Dzisiaj Pułtusk jest dumny z takich mieszkańców. Na uroczystości obecny był również przedstawiciel ambasady Republiki Armenii w Polsce – II sekretarz ambasady Gevorg Terteryan. Odczytano życzenia, które płynęły z całego świata, m.in. z Kanady i z USA. Osobiste życzenia przysłali również ambasador Armenii w Polsce, Edgar Ghazaryan, oraz przewodniczący Zgromadzenia Narodowego Republiki Armenii Ara Babloyan.

GEORGIJ ASŁANJAN

Po oficjalnych życzeniach i gratulacjach odbył się koncert w wykonaniu uczniów społecznej szkoły muzycznej w Płocochowie. To w tej miejscowości pod Pułtuskiem rodzina Asłanjanów wybudowała dom i zapuściła korzenie. Georgij i Ela Asłanjanowie dochowali się trzech synów, z tego dwóch mieszka w Pułtusku.

Dali oni rodzicom czwórkę wnucząt, z czego najmłodsza już tu się urodziła. Na świat przyszła trójka prawnuków. Arysta w Pułtusku zamieszkał z rodziną w 1991 roku, znajdując tu spokojną przystań dla swoich bliskich. Pokochał to miasto z pełną wzajemnością, stał się tu postacią niezbędną, służącą swoją pracą i pomocą we wszelkich miejskich poczynaniach.

W tegorocznym kalendarzu Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich możemy podziwiać jego pełen mrocznej zadumy, zimowy pejzaż, przedstawiony na jednej z plansz. W Płocochowie Georgij Asłanjan prowadzi własną galerię Mansarda

MOT

Georgij Asłanjan

Urodził się 18 stycznia 1938 roku w Erywaniu. Ukończył erywańską Akademię Sztuk Pięknych. Z zawodu artysta malarz i konserwator zabytków. W 1961 roku rozpoczął pracę w Państwowym Muzeum Ermitażu w Leningradzie (ob. Sankt Petersburg), gdzie uzyskał dyplom I stopnia z konserwacji zabytków.

Artysta zasłynął jako wykonawca lub konserwator wielu fresków we wnętrzach kościołów, muzeów i pałaców w stolicy Armenii – Erywaniu, w Moskwie, Sankt Petersburgu, Peterhofie i w Polsce.

Przed dwudziestu sześciu laty wraz z żoną Elą, szukając spokoju i bezpiecznego domu, postanowili zostać w Polsce. Swoją drugą ojczyznę kocha jak pierwszą, choć z tą drugą zrósł się niemal jak „kocie łby" z rynkiem w Pułtusku, w którym zamieszkał z rodziną.

Georgij Asłanjan jest znakomitym malarzem pejzaży, architektury, kwiatów. Najpiękniejsze są te jesienne, pełne nostalgii i zadumy, ale zachwycają i te letnie, pełne optymizmu i czaru ziemi Mazowsza. Jego pejzaże są próbą wyrażenia potrzeby własnej niepowtarzalnej przestrzeni, często tej w zasięgu głosu, ręki. W autorskiej Galerii Mansarda prezentuje oleje, akwarele i pastele, obrazy, które oglądają turyści niemal z całego świata. Dzieła artysty znajdują się w prywatnych kolekcjach w Polsce, Brazylii, Australii, USA, Francji, Chile, Kanadzie, Niemczech, Szwecji i w Norwegii.

WAŻNIEJSZE WYSTAWY

2004 – Muzeum Iwaszkiewicza, Stawisko

2006 – Dom Kultury w Kazimierzu Dolnym

2015 – wystawa „Genocyd", poświęcona ormiańskim ofiarom ludobójstwa w 100. rocznicę, Pułtusk

2016 – Europejski Festiwal Smaku – Edycja Armenia, Lublin

2017 – Centralna Biblioteka Rolnicza im. Michała Oczapowskiego, Warszawa

Więcej informacji
www.galeriamansarda.pl
www.galeriamansarda.strefa.pl

Գեորգի Ասլանյան

Ծնվել է 1938թ. հունվարի 18-ին Երևանում: Ավարտել է Երևանի Գեղարվեստի ակադեմիան: Մասնագիտությամբ նկարիչ և հուշարձանների պահապան է: 1961 թ. սկսել է աշխատել Սանկտ Պետերբուրգի Էրմիտաժի պետական թանգարանում, որտեղ ստացել է հուշարձանների պահպանման առաջին աստիճանի դիպլոմ:

Արտվեստագետը հայտնի է դարձել որպես Երևանի, Մոսկվայի, Սանկտ Պետերբուրգի, Պետերգոֆի և Լեհաստանի բազմաթիվ եկեղեցիների, թանգարանների և պալատների որմնանկարների ստեղծող և պահպանող:

Ապահովության և հանգստի որոնման արդյունքում 16 տարի առաջ կնոջ՝ Էլայի հետ միասին որոշեցին հաստատվել Լեհաստանում: Իր երկրորդ հայրենիքը սիրում է առաջինի պես, չնայած որ այդ երկրորդի հետ այնքա՛ն է կապվել, հատկապես Պուլտուսկի կենտրոնական հրապարակի հետ, որտեղ ապրել է ընտանիքի հետ միասին:

Գեորգի Ասլանյանը բնանկարների, ճարտարապետության և ծաղիկների հրաշալի նկարիչ է: Ամենագեղեցիկը հատկապես գարնանային ծաղիկներն են՝ լի հայրենաբաղձությամբ և մտահոգությամբ, սակայն հիացնում են նաև ամառայինները՝ լավատեսությամբ և Մազովշեի բնաշխարհի կախարդանքով լի:

Նրա բնանկարները անձնական անկրկնելի տարածքի կարիքի արտահայտման փորձեր են՝ ձայնի և ձեռքի հասանելիության սահմաններում: Իր հեղինակային «Mansarda» պատկերասրահում ցուցադրում է յուղաներկեր, ջրաներկեր և այլ նկարներ, ուր այցելում են զբոսաշրջիկներ գրեթե ողջ աշխարհից: Հեղինակի գործերը գտնվում են Լեհաստանի, Բրազիլիայի, Ավստրալիայի, ԱՄՆ-ի, Ֆրանսիայի, Չիլիի, Կանադայի, Գերմանիայի, Շվեդիայի և Նորվեգիայի անձնական հավաքածուներում:

ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍՆԵՐԸ

2004 թ. — Իվաշկևիչի անվ. թանգարան, Ստավիսկո

2006 թ. — Կաժիմեժ Դոլնի քաղաքի մշակույթի տուն

2015 թ. — «Ցեղասպանություն» խորագրով ցուցահանդես՝ նվիրված Մեծ Եղեռնի զոհերի 100-րդ տարելիցին, Պուլտուսկ

2016 թ. — Համերի եվրոպական փառատոն (Հայաստանին նվիրված հատված), Լյուբլին

2017 թ. — Միխալ Օչապովսկու անվ. կենտրոնական գյուղատնտեսական գրադարան, Վարշավա

KULTURA

Kolejne dary dla Fundacji

DZIEDZICTWO | Zbigniew Manugiewicz wylicytował na aukcji i przekazał do zbiorów Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich tłok pieczętny z herbem rodziny Manugiewiczów. Kolejne dary przekazały również siostry benedyktynki z klasztoru św. Józefa w Wołowie.

Pieczęć wylicytowana przez Zbigniewa Manugiewicza pochodzi z XVIII/XIX w. i przedstawia herb Wiernik ormiańskiej rodziny Manugiewiczów. Herb ukazuje parę splecionych węży podtrzymujących krzyż i został nadany w 1790 r. przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego Ignacemu Manugiewiczowi, sekretarzowi króla i tłumaczowi dokumentów państwowych. Herb wystylizowany w konwencji popularnej w polskich pieczęciach doby stanisławowskiej – z jednej strony kartusza zbrojny rycerz, z drugiej – orzeł i panoplia. Monogram AM prawdopodobnie odnosi się do żony Ignacego, Anny z Muradowiczów Manugiewiczowej, siostry Marianny Jakubowiczowej. Brąz, drewno toczone; wymiary tłoka 2,6 cm, wysokość 7,8 cm. Zachowany oryginalny uchwyt z epoki z wyżłobieniem na palec dociskający pieczęć (informacja o pieczęci pochodzi z katalogu aukcji i książki „Ormiańska Warszawa" z 2012 r.). Poniżej natomiast publikujemy spis kolejnych podarunków dla Fundacji od sióstr benedyktynek z klasztoru św. Józefa w Wołowie:

Przekazane oryginały:

Jan Grüger, *Dra Jana Grügera zarys psychologii do użytku szkolnego i nauki prywatnej*. Przełożył Zygmunt Sawczyński dyrektor Seminaryum nauczycielskiego we Lwowie. Kraków. Nakładem księgarni J.M. Himmelblaua. 1878. 19 × 13,5 cm, w twardej oprawie, 148 s.

Ojciec św. Pius XI i Jego pontyfikat. Praca zbiorowa pod redakcją X. Antoniego Szymańskiego. Lublin 1929. Seria nowa „BIBLOTEKA PRĄDU", Zeszyt 2. 24 × 15 cm, w miękkiej oprawie, 136 s.

Józef Teodorowicz, *Z Chrystusem Jezusem rozważania skreślił ks. J. Teodorowicz. Arcybiskup (Medytacje z lat 1935–1938)*. T. XXIII, Kraków, 1947. Bibliotheca Carmelitana. Zszyte karty bez okładki – wydawnictwo pośmiertne. Tytuł pierwszego rozdziału: *Metropolita Lwowski obrządku ormiańskiego Ks. Dr. Józef Teodorowicz. Życie i działalność*. Wydawnictwo Archidiecezjalnego Związku Ormian we Lwowie. Red. odpow. mgr Franciszek Zacharjasiewicz. 24 × 17 cm, 80 s.

Pamiątkowy obrazek wydany po śmierci księdza Izaaka Mikołaja Isakowicza.

Udostępnione do zeskanowania (dedykacja abpa Józefa Teodorowicza dla siostry Janiny na pamiątkę profesji na książce *Prawdziwa oblubienica chrystusowa* autorstwa św. Alfonsa Marji Liguori).

Fotografie (wykonała i opisała s. Maria Trybała):

Obraz *Matka Boża Pocieszenia* z ołtarza kaplicy klasztornej we Lwowie.

Obraz *Św. Scholastyka z Nursji* (bliźniacza siostra św. Benedykta).

Obraz *Św. Benedykt i św. Scholastyka* z antependium ołtarza kaplicy klasztornej we Lwowie.

Obraz *Św. Benedykt*.

Pastorał – insygnium władzy ksieni. Wykonany najprawdopodobniej za Panny Ksieni Rozalii Antoniny Kajetany Popowicz-Sarkisiewiczównej (1805–1893). Zwieńczony figurą św. Benedykta.

Kuty w srebrze, pozłacany, niewielkich rozmiarów krzyż ormiański.

Obraz *Matka Boża*, przywieziony ze Lwowa.

Obraz *Matka Boża Nieustającej Pomocy* z ołtarza kaplicy na Pohulance (przed nim krzyż).

Dwie akwarele Ireny Nowakowskiej-Acedańskiej (1906 Lwów–1983 Gliwice): 1. *Benedyktynki Ormiańskie*, Lwów 1944; 2. *Katedra ormiańska we Lwowie*.

Ofiarodawcom dziękujemy!

Romana Obrocka, Redakcja

Katarzyna Szczodrowska – „Rysunki"

SZTUKA | W marcu 2018 r. w siedzibie Związku Ormiańskiego w Gdańsku otwarto wystawę rysunków Katarzyny Szczodrowskiej, malarki realizującej swoje zainteresowania artystyczne również w fotografii.

PODCZAS WERNISAŻU (OD LEWEJ): GAGIK PARSAMIAN, KATARZYNA SZCZODROWSKA I RYSZARD KOWALEWSKI. FOT. ZWIĄZEK ORMIAŃSKI W GDAŃSKU

Artystka jest pedagogiem Zespołu Szkół Plastycznych w Orłowie i wykłada tam malarstwo. Wystawia dość rzadko, bowiem zajęcia w szkole i praca na rzecz Okręgu Gdańskiego Związku Polskich Artystów Plastyków pochłaniają sporo czasu. Ekspozycja zatytułowana „Rysunki" jest również wynikiem współpracy dwóch związków: ZPAP i Związku Ormiańskiego w Gdańsku; ich prezesi – Ryszard Kowalewski i Gagik Parsamian – postanowili wykorzystać swoje powierzchnie wystawiennicze i rozpocząć wymianę kulturalną. Zapowiadana jest prezentacja wystaw i organizacja plenerów artystycznych. W marcu galeria w siedzibie Związku Ormiańskiego w Gdańsku przedstawiła rysunki Katarzyny Szczodrowskiej. Czasami używa się określenia „sztuka wysoka" czy „elitarna", to zapewne jest tego typu twórczość, ale określenie to wywołuje wiele niedomówień, wątpliwości i nieporozumień, jednak do tego, co się dzieje dookoła, pasuje i może we właściwy sposób charakteryzować poziom polskiej kultury. To jednak zupełnie inny temat.

Sama wystawa była adekwatna do miejsca prezentacji, bowiem jak się okazało, powstałe przed paru laty rysunki zostały stworzone w Chełmie (woj. lubelskie) w zespole dworskim prowadzonym przez małżeństwo artystów polsko-ormiańskich. Przyroda, spokój oraz muzyka barokowa były dostatecznym pretekstem do stworzenia tej znakomitej serii rysunków. Katarzyna Szczodrowska ukończyła z wyróżnieniem gdańską Akademię Sztuk Pięknych w pracowni prof. Hugona Laseckiego. Jej sztuka dziś już mocno odbiega od założeń profesora, niemniej czuć klimat jego ręki i swobodę myślenia. Swoją niezależność osiągnęła poprzez lata doświadczeń i studiów nad problemami otaczającego świata. To wynik studiów nad zagadnieniami kompozycji i traktatów filozoficznych, badania współzależności i oddziaływania na artystę i odbiorcę różnych humanistycznych wartości. Dziś może szokować, burzy konwencję, ale wywołuje również tę smakowitą atmosferę sztuki asymetrii. Szczodrowska nie opowiada i nie komentuje, odrzuciła literaturę, skupia się na emocjach i ekspresji, którą wywołały wcześniej oglądane obrazy rzeczywistości, będące jedynie podłożem wyszukania pewnej stylistyki, i tworzy w atmosferze barokowej muzyki, po wyłączeniu realnej sytuacji. Dużą wagę przykłada do techniki, w wypadku rysunków to faktura papieru odgrywa znaczącą rolę. Formaty są bez znaczenia, choć one bardzo często stanowią o przyszłym odbiorze jej prac. Widać, że rysunki są wytworem bogatej wyobraźni, wewnętrznej samotności i wyrafinowanej konstrukcji myśli. Są przeniesieniem intelektualnych wartości na papier. Artystka nie interpretuje wydarzeń czy zjawisk. Nieokreślone kształty w pewnych partiach rysunków robią wrażenie transferu doznań wywołanych natężeniem dźwięków słuchanej muzyki, ale czy tak jest? Tajemnica jej rysunków jest fascynująca i czy tak naprawdę chcę znać genezę ich powstawania? Chyba nie, to czysta sztuka przesiąknięta intelektualnym podłożem wewnętrznych przeżyć Katarzyny Szczodrowskiej. Artystka przenosi nas w trochę inny świat, świat estetycznej przyjemności. To ten smakowity deser dzisiejszej polskiej sztuki, który może pozostać tajemniczy.

Stanisław Seyfried

Ważne adresy i telefony

AMBASADA REPUBLIKI ARMENII W POLSCE

Ambasador JE Edgar Ghazaryan
kontakt:
ul. Bekasów 50, 02-803 Warszawa
tel. (+48) 22 899 09 40-42
fax (+48) 22 899 09 35
e-mail: armpolandembassy@mfa.am
godziny pracy: pn.–pt. 9.00–18.00

PRZEDSTAWICIEL MNIEJSZOŚCI ORMIAŃSKIEJ W KOMISJI WSPÓLNEJ RZĄDU I MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH

Edward Mier-Jędrzejowicz
kontakt:
e-mail: przedstawiciel@ormianie.pl

SZKÓŁKI ORMIAŃSKIE

Gdańsk
kontakt: mgr Gajane Hakopian
mgr Aszchen Simonian
tel. (+48) 500 062 065
miejsce zajęć:
Szkoła Podstawowa nr 58
ul. Skarpowa 3, 80-145 Gdańsk

Kraków
kontakt: dr Gohar Chaczatrian
tel. (+48) 600 402 169
e-mail: gohar.khachatryan@gmail.com
http://www.szkola.armenia.pl
miejsce zajęć:
Wojewódzka Biblioteka Publiczna
ul. Rajska 1, II piętro, 31-124 Kraków

Warszawa – Płock
kontakt: mgr Margarita Jeremian
tel. (+48) 601 068 368
e-mail: maga379@wp.pl
miejsca zajęć:
Szkoła Podstawowa nr 210
ul. Karmelicka 13, 00-163 Warszawa
Szkoła Podstawowa nr 1
Pasaż Vuka Karadzica 1, 09-400 Płock

Wrocław
kontakt: Ruzan Gevorgyan
tel. (+48) 501 122 726
miejsce zajęć:
Centrum Kultury Ormian przy Towarzystwie Ormian Polskich TOP
ul. Kościuszki 37AB, Wrocław

NAUKA JĘZYKA ORMIAŃSKIEGO

kontakt: mgr Ruzanna Ghardaszjan
tel. (+48) 791 016 215
e-mail: ormianski@lehahayer.pl
miejsce zajęć:
Szkoła Podstawowa nr 50
ul. Katowicka 28, 31-351 Kraków

DUSZPASTERZE

Kościół katolicki obrządku ormiańskiego www.ordynariat.ormianie.pl

Ks. Cezary Annusewicz – proboszcz ormiańskokatolickiej **parafii północnej** z siedzibą w Gdańsku
kontakt:
Rzymskokatolicka parafia św. św. Piotra i Pawła, ul. Żabi Kruk 3
80-822 Gdańsk, tel. (+48) 58 301 99 77
e-mail: cezary.annusewicz@wp.pl
http://www.piotripawel.diecezja.gda.pl

Ks. Józef Naumowicz – duszpasterz ormiańskokatolickiej **parafii centralnej** z siedzibą w Warszawie
kontakt:
e-mail: jozef.naumowicz@ormianie.pl

Apostolski Kościół Ormiański

O. Dadżad Tsaturyan – duszpasterz Ormian w Polsce
kontakt:
tel. (+48) 794 515 741
e-mail: duszpasterzormian@yahoo.com

KORESPONDENT MEDIÓW ORMIAŃSKICH

Smbat Howannisjan
Akredytowany przez MSZ korespondent „Pierwszego Serwisu Informacyjnego" Publicznej Telewizji Armeńskiej ARM1 w Polsce
kontakt:
tel. (+48) 787 391 461
e-mail: smbat.armtv@gmail.com

TŁUMACZE PRZYSIĘGLI JĘZYKA ORMIAŃSKIEGO

Warużan Czobanian
(Varuzhan Chobanyan)
kontakt:
ul. Wrzosowa 96, 25-214 Kielce
tel. (+48) 663 769 796
e-mail: varuzhan.chobanyan@wp.pl

dr Hajk Howannisjan
(Hayk Hovhannisyan)
kontakt:
ul. Radzikowskiego 77A/10
31-315 Kraków
tel. (+48) 886 886 609
e-mail: kancelaria@tlumacz-ormianski.pl
http://www.tlumacz-ormianski.pl

Lilit Karapetian
kontakt:
ul. Grzymalitów 1B m. 3
03-141 Warszawa
tel. (+48) 691 107 304
e-mail: lilit.karapetyan@wp.pl

mgr Margarita Jeremian
kontakt:
ul. Jana Krysta 8 m. 30
01-112 Warszawa
tel. (+48) 601 068 368
e-mail: maga379@wp.pl

URZĄD DS. CUDZOZIEMCÓW

kontakt:
ul. Koszykowa 16, 00-564 Warszawa
tel. (+48) 22 601 75 14
fax (+48) 22 601 74 19
http://www.udsc.gov.pl

BEZPŁATNE PORADY PRAWNE

Warszawa
Stowarzyszenie Interwencji Prawnej
kontakt:
ul. Siedmiogrodzka 5/51
01-204 Warszawa
tel. (+48) 22 629 56 91
e-mail: biuro@interwencjaprawna.pl
http://www.interwencjaprawna.pl

Kraków
Centrum Pomocy Prawnej im. Haliny Nieć
kontakt:
ul. Krowoderska 11/7
31-141 Kraków
tel. (+48) 12 633 72 23
fax. (+48) 12 423 32 77
e-mail: porady@pomocprawna.org
http://www.pomocprawna.org

ԼԵՀԱՍՏԱՆՈՒՄ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՍՊԱՆԱՏՈՒՆ

Դեսպան՝ ՆԳ Էդգար Ղազարյան
կապ՝
Բեկասովի փող. 50, 02-803 Վարշավա,
հեռ.՝ (+48) 22 899 09 40-42
ֆաքս (+48) 22 899 09 35
էլ. փոստ՝ armpolandembassy@mfa.am
աշխատանքային ժամերը՝ երկ.-ուրբ. 9.00-18.00

ԼՀ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ և ԱԶԳԱՅԻՆ ՈՒ ԷԹՆԻԿԱԿԱՆ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՂ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՒՄ ՀԱՅ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉ

Էդվարդ Միեր-Ենդժեյովիչ
կապ՝
էլ. փոստ՝ przedstawiciel@ormianie.pl

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐ

Գդանսկ
կապ՝
մագիստրոս Գայանե Հակոբյան
մագիստրոս Աշխեն Սիմոնյան
հեռ.՝ (+48) 500 062 065
պարապմունքների վայրը՝
Թիվ 58 հիմնական դպրոց
Սկարպովա փող. 3, 80-145 Գդանսկ

Կրակով
կապ՝
դոկտոր Գոհար Խաչատրյան
հեռ.՝ (+48) 600 402 169
էլ. փոստ՝ gohar.khachatryan@gmail.com
http://www.szkola.armenia.pl
պարապմունքների վայրը՝
Վոյևոդային գրադարան, II հարկ,
Ռայսկա փող. 1, 31-124 Կրակով

Վարշավա – Պլոցկ
կապ՝
մագիստրոս Մարգարիտա Երեմյան
հեռ.՝ (+48) 601 068 368
էլ. փոստ՝ maga379@wp.pl
պարապմունքների վայրը՝
Թիվ 210 հիմնական դպրոց,
Կարմելիցկա փող. 13, 00-163 Վարշավա:
Թիվ 1 հիմնական դպրոց, Պասաժ Վուկա Կարաջիճիա փող. 1, 09-400 Պլոցկ

Վրոցլավ
կապ՝
Ռուզան Գևորգյան
հեռ.՝ (+48) 501 122 726
պարապմունքների վայրը՝
Լեհահայոց Միության կից Հայկական Մշակույթի Կենտրոն
Կոստյուշկի փող. 37AB, Վրոցլավ

ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԻ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄ

կապ՝
մագիստրոս Ռուզաննա Ղարդաշյան
հեռ.՝ (+48) 791 016 215
էլ-փոստ՝ ormianski@lehahayer.pl
Թիվ 50 հիմնական դպրոց
Կատովիցկա փող. 28, 31-351 Կրակով

ՔԱՀԱՆԱՆԵՐ

Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցի www.ordynariat.ormianie.pl

Քհն. Ցեզարի Աննուսևիչ՝
ժողովրդապետ Հայ Կաթողիկէ **Հյուսիսային Ժողովրդապետութեանը** նստաւայրը՝ Գդանսկ:
կապ՝
Սուրբ Պողոս և Պետրոս հռոմեակաթոլիկ եկեղեցական ծուխ
Ժաբի Կրուկ փող. 3, 80-822 Գդանսկ
հեռ.՝ (+48) 58 301 99 77
էլ. փոստ՝ cezary.annusewicz@wp.pl
http://www.piotripawel.diecezja.gda.pl

Քհն. Հովսեփ Նաումովիչ՝ հոգեւոր հովիւ Հայ Կաթողիկէ **Կենտրոնական Ժողովրդապետութեանը** նստաւայրը՝ Վարշավա:
կապ՝
էլ. փոստ՝ jozef.naumowicz@ormianie.pl

Հայ Առաքելական Եկեղեցի

S. Տաճատ աբեղա Ծատուրյան
Լեհահայոց հոգևոր հովիվ
կապ՝
հեռ.՝ (+48) 794 515 741
էլ. փոստ՝ duszpasterzormian@yahoo.com

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԼՐԱՏՎԱՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ԹՂԹԱԿԻՑՆԵՐ

Սմբատ Հովհաննիսյան
Լեհաստանի Արտաքին Գործերի Նախարարությունում հավատարմագրված՝
Հ1 Հայաստանի Հանրային Հեռուստաընկերության «Առաջին լրատվական» ծառայության թղթակից
կապ՝
հեռ.՝ (+48) 787 391 461
էլ. փոստ՝ smbat.armtv@gmail.com

ՀԱՅԵՐԵՆԻ և ԼԵՀԵՐԵՆԻ ԵՐԴՎՅԱԼ ԹԱՐԳՄԱՆԻՉՆԵՐ

Վարուժան Չոբանյան
կապ՝
Վժոսովա փող. 96
25-214 Կիելցե
հեռ. (+48) 663 769 796
էլ. փոստ՝ varuzhan.chobanyan@wp.pl

դոկտոր Հայկ Հովհաննիսյան
կապ՝
Ռաջիկովսկեգո փող. 77Ա/10
31-315 Կրակով
հեռ. (+48) 886 886 609
էլ-փոստ՝ kancelaria@tlumacz-ormianski.pl
http://www.tlumacz-ormianski.pl

Լիլիթ Կարապետյան
կապ՝
Գժիմալիտուվ 1B / 3
03-141 Վարշավա
հեռ. (+48) 691 107 304
էլ. փոստ՝ lilit.karapetyan@wp.pl

մագիստրոս Մարգարիտա Երեմյան
կապ՝
Յանա Կրիստա փող. 8/30
01-112 Վարշավա
հեռ. (+48) 601 068 368
էլ. փոստ՝ maga379@wp.pl

ՕՏԱՐԵՐԿՐԱՑԻՆԵՐԻ ՀԱՐՑԵՐՈՎ ԳԵՐԱՏԵՍՉՈՒԹՅՈՒՆ

կապ՝
Կոշիկովա փող. 16
00-564 Վարշավա
հեռ.՝ (+48) 22 601 74 02
ֆաքս՝ (+48) 22 601 74 19

ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՆՎՃԱՐ ԽՈՐՀՐԴԻ ԳՐԱՍԵՆՅԱԿՆԵՐ

Վարշավա
Իրավական միջամտության ընկերություն
կապ՝
Սիեդմիոգրոձկա փող. 5/51, 01-204
Վարշավա, հեռ.՝ (+48) 22 629 56 91
էլ. փոստ՝ biuro@interwencjaprawna.pl
http://www.interwencjaprawna.pl

Կրակով
Հալինա Նեցի անվ. իրավաբանական օգնության կենտրոն
կապ՝
Կրովոդերսկա փող. 11/7
31-141 Կրակով,
հեռ.՝ (+48) 12 633 72 23
ֆաքս՝ (+48) 12 423 32 77
էլ. փոստ՝ porady@pomocprawna.org
http://www.pomocprawna.org

FUNDACJA KULTURY I DZIEDZICTWA ORMIAN POLSKICH

AWEDIS – CZASOPISMO ORMIAŃSKIE. ISSN 2081-450X. NUMER ZAMKNIĘTO 30 III 2018 R. NAKŁAD 1400 EGZ. ADRES REDAKCJI: UL. ZGODA 4/16, 00-018 WARSZAWA. E-MAIL: AWEDIS@ORMIANIE.PL REDAKTOR NACZELNY: JAKUB KOPCZYŃSKI (JAKUB.KOPCZYNSKI@ORMIANIE.PL), WSPÓŁPRACA: MONIKA AGOPSOWICZ, ARMEN ARTWICH, WŁADYSŁAW DEŃCA, HAYK HOVHANNISYAN, BOGDAN KASPROWICZ, MARIA OHANOWICZ-TARASIUK, GAGIK PARSAMIAN, PROF. ANDRZEJ PISOWICZ, PROF. ARA SAYEGH, GARIK SARKSJAN. KOREKTA: ZOFIA JURKOWLANIEC; ŁAMANIE: WODNIK WŁADYSŁAW DEŃCA; WYDAWCA: FUNDACJA KULTURY I DZIEDZICTWA ORMIAN POLSKICH (FKIDOP) WWW.DZIEDZICTWO.ORMIANIE.PL. DOTACJE NA CELE STATUTOWE MOŻNA PRZEKAZYWAĆ NA NR KONTA: 45 2130 0004 2001 0367 3696 0001 (VOLKSWAGEN BANK DIRECT). ZREALIZOWANO DZIĘKI DOTACJI MINISTRA SPRAW WEWNĘTRZNYCH I ADMINISTRACJI.

Nowości wydawnicze

Zbigniew Manugiewicz i Jerzy Tustanowski, *U podnóża Owidiusza. Rozkwit i zagłada wspólnoty kuckiej nad Czeremoszem*, wyd. Księgarnia Akademicka i Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich, Kraków 2017

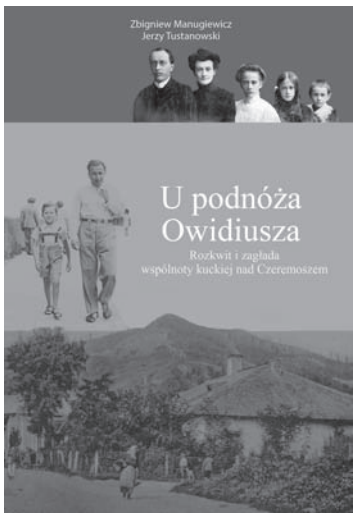

Jak pisze w przedmowie dr hab. Andrzej A. Zięba: „Książka Zbigniewa Manugiewicza i Jerzego Tustanowskiego ukazuje najpierw wieloetniczną wspólnotę kucką. Jej rodzenie się od średniowiecza począwszy. Współistnienie przez kolejne wieki – nie obok siebie, ale razem, choć czasem trudne, burzliwe – Rusinów, Ormian, Polaków, Żydów, Niemców, prawosławnych, katolików trojga obrządków, wyznawców judaizmu, protestantów. Autorzy, wykorzystując dane w języku polskim, jidysz i ukraińskim, pokazują, jak najpierw poznawały się, a następnie przenikały kultury, w kontakcie i w konflikcie, i jak wytworzył się z nich jeden organizm społeczny, złączony silnymi więzami. W wypadku chrześcijan – rodzinnymi, wskutek małżeństw, w wypadku wszystkich wraz z Żydami – sąsiedzkimi, ekonomicznymi, obywatelskimi, a z wolna też językowymi. Nie była celem autorów jeszcze jedna historyczna synteza pewnego regionu dawnych kresów Rzeczypospolitej. Postanowili naszą uwagę skoncentrować na szczególnym momencie tamtej historii, finalnym, na wydarzeniach z lat 1941–1945. Dzięki wykorzystaniu wspomnień kutczan, zderzonych z przekazem dokumentów urzędowych (przede wszystkim księgą metrykalną zgonów parafii rzymskokatolickiej), opowiadają czarną część pamięci Kut, dramat masowego mordu.”
Publikacja ma prawie 500 stron, indeks nazwisk i jest bogato ilustrowana, są też w niej cenne spisy mieszkańców Kut, także tych pomordowanch w 1944 r. Ukazała się nakładem Księgarni Akademickiej i Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich (z dotacji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji).
Najbliższe planowane spotkania autorskie odbędą się w: Warszawie (20.05), Lubaczowie (3.08), Krakowie i Gdańsku. Książkę można kupić w Księgarni Akademickiej (www.akademicka.pl).

Numer pisma „Orer” poświęcony polskim Ormianom

W przedostatnim numerze czasopisma „Orer” z 2017 r. za temat przewodni wybrano polskich Ormian, oczywiście z powodu zeszłorocznej rocznicy 650-lecia diaspory ormiańskiej w Polsce. Poruszono tematykę historii, teraźniejszości i przyszłości Ormian w Polsce, ich wielowiekowego dziedzictwa, ich współczesnych organizacji świeckich i kościelnych, opisano też sylwetki wyróżniających się postaci wśród polskich Ormian. Dwumiesięcznik „Orer” jest wydawany w Pradze od 1999 roku przez Centrum Informacyjne Kaukaz-Europa Wschodnia.

Vano Siradeghyan, *Brat baranek (Gar-achperik)*, wyd. Związek Ormiański, Gdańsk 2017

W Gdańsku ukazała się książeczka zawierająca jedno opowiadanie autorstwa współczesnego pisarza ormiańskiego Vano Siradeghyana pt. *Brat baranek*. Jak napisali wydawcy, Aleksandra Majdzińska i Vahram Mkhitaryan „wydanie niniejszego opowiadania jest realizacją pomysłu na serię wydawniczą prezentującą współczesną literaturę ormiańską”. Wybór opowiadania jako otwierającego serię „Od słowa do obrazu” był dla wydawców oczywisty, gdyż to na podstawie tego opowiadania napisali oni scenariusz stworzonego przez nich w 2014 r. krótkometrażowego filmu „Mleczny brat”. Jak pamiętamy, film ten zebrał pokaźną liczbę nagród i wyróżnień na festiwalach w Polsce, Armenii i innych krajach. Z pewnością dobrym pomysłem było opublikowanie opowiadania w wersji dwujęzycznej polsko-ormiańskiej. Liczymy, że będą się ukazywać kolejne pozycje w tej serii.

***Stosunki dawnej Rzeczypospolitej z Persją Safawidów i katolikosatem w Eczmiadzynie w świetle dokumentów archiwalnych*, wyd. Archiwum Główne Akt Dawnych i Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2017**

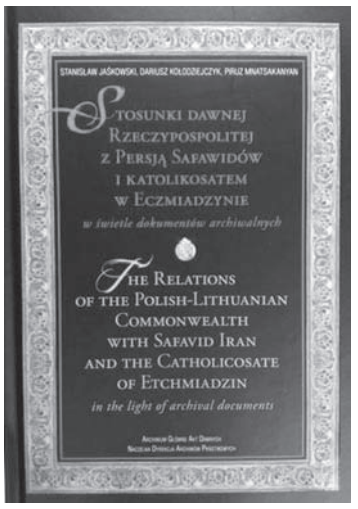

Pod koniec zeszłego roku ukazała się publikacja naukowa przygotowana przez dr. Stanisława Jaśkowskiego, prof. Dariusza Kołodziejczyka i dr Piruz Mnatsakanyan. Jak czytamy w publikacji: „W zbiorze opublikowano 14 dokumentów powstałych w wyniku korespondencji między perskim dworem dynastii Safawidów a polskim dworem królewskim – listy szachów, królów, perskiego wezyra oraz kanclerza koronnego, sporządzone w językach perskim, tureckim i łacińskim. Ponadto w tomie zamieszczono 4 listy ormiańskie wysłane przez katolikosów Eczmiadzyna, będących w owej epoce poddanymi szacha, do króla Władysława IV i do Ormian lwowskich. Treść zgromadzonej korespondencji pomaga zrozumieć kompleksowy charakter stosunków łączących w siedemnastym wieku dwory monarsze w Isfahanie i Warszawie, ormiańskie społeczności kupieckie Lwowa i Nowej Dżulfy, siedzibę katolikosa w Eczmiadzynie oraz kurię papieską w Rzymie.”

***Zapisy sądu duchownego Ormian miasta Lwowa za lata 1564–1608 w języku ormiańsko-kipczackim* w opracowaniu prof. Edwarda Tryjarskiego, wyd. Księgarnia Akademicka i Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich, Kraków-Warszawa 2017**

Kolejna publikacja naukowa o tematyce ormiańskiej wydana przez Księgarnię Akademicką to wydawnictwo źródłowe zawierające tom zapisów ormiańskiego sądu duchownego we Lwowie obejmujący okres wcześniejszy w stosunku do wydanego w 2010 roku tomu dla lat 1625–1630. Publikacja jest pierwszym tomem z serii *Pomniki dziejowe Ormian polskich* przygotowywanych pod kierunkiem prof. Krzysztofa Stopki w ramach działalności Fundacji Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich i finansowanej z dotacji Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Książka ukazała się w dwóch wersjach, jednej z fotokopią źródła, a drugiej z cyfrową wersją źródła na płycie CD.

Hanna Kopczyńska-Kłos, *Poradnik genealogiczny do badań nad pochodzeniem polskich rodzin ormiańskich*, wyd. Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich, Warszawa 2017

Fundacja Kultury i Dziedzictwa Ormian Polskich dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji wznowiła publikację niezwykle przydatną w poszukiwaniach genealogicznych. Autorką jest Hanna Kopczyńska-Kłos, jej zasługą są również ukazujące się kolejne drzewa genealogiczne rodów ormiańskich. Pierwsze wydanie *Poradnika genealogicznego* (2014 rok) powstało w ramach projektu *Ormianie w Stanisławowie – studium genealogiczne*, dzięki dofinansowaniu Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach programu „Patriotyzm jutra”. Wszystkich poszukujących rodzinnych przodków namawiamy do skorzystania z tej pomocnej publikacji: http://ormianie.pl/archiwum/pliki/Poradnik_Genealogiczny_2017.pdf

Jakub Osiecki, *Apostolski Kościół Ormiański w Armenii sowieckiej w latach 1920-1932*, wyd. Księgarnia Akademicka, Kraków 2017

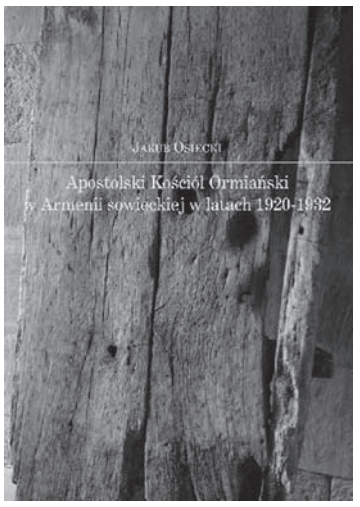

W Krakowie ukazała się wydana przez Księgarnię Akademicką publikacja naukowa o historii Apostolskiego Kościoła Ormiańskiego w Armenii pod panowaniem sowieckim. Autorem monografii jest dr Jakub Osiecki, członek Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego, który przeprowadził swoje badania w samej Armenii. Książka w ramach zasad obowiązujących przy pisaniu prac naukowych, jednak w przystępny sposób, ukazuje prześladowania polityczne, jakich doznał Kościół ormiański w tych latach, jak również streszcza wcześniejszą jego historię. Autor stara się też opisać stosunek państwa do Kościoła w tym okresie w ramach sowieckiej polityki wyznaniowej, sprowadzającej się zasadniczo do prób całkowitego zniszczenia ormiańskiej administracji kościelnej.

red